

Moviments socials: conflicte, acció col·lectiva i canvi social

Lupicinio Íñiguez Rueda

PID_00215457

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-Compartir igual (BY-SA) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu modificar l'obra, reproduir-la, distribuir-la o comunicar-la públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), i sempre que l'obra derivada quedi subjecta a la mateixa llicència que el material original. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció	5
Objectius	8
1. Els moviments socials	9
2. Com s'entenen els moviments socials. Les diverses aproximacions teòriques	17
2.1. Teories sobre els moviments socials	20
3. Aportacions de la psicologia social	35
3.1. Influència minoritària	35
3.2. La identitat social	39
4. Emergència, característiques i funcionament dels moviments socials	44
4.1. Una definició consensuada de moviment social?	44
4.2. Moviments socials i organitzacions. Criteris de diferenciació	46
4.2.1. Moviments socials enfront d'organitzacions	46
4.2.2. Moviments socials, esdeveniments de protesta, coalicions, plataformes	47
4.3. Nous escenaris, noves subjectivitats, noves polítiques. Una nova comprensió dels moviments socials?	50
Resum	55
Activitats	57
Exercicis d'autoavaluació	57
Solucionari	58
Glossari	60
Bibliografia	61

Introducció

"Más que cambiar el mundo, como diría Marx, hay que cambiar la vida, como decía Rimbaud."

Aquesta citació la va fer el poeta Leopoldo Maria Panero en una entrevista a *El País* publicada a l'edició del dia 27 d'octubre de 2001.

Pot semblar estrany, i fins i tot anticànic i subversiu per a molts, iniciar un text acadèmic amb la citació d'un poeta. Però Leopoldo Maria Panero no és ni qualsevol persona, ni qualsevol poeta. És gran. Un savi de la vida. Boig per a molts, fins i tot per a ell mateix, això fa que no pugui evitar fer referència al tòpic, tantes vegades utilitzat, que els nens i els bojos diuen les veritats. I els poetes són els que millor les diuen. Per tant, prendré la seva afirmació com una veritat, encara que provisional, com ho són totes, perquè en ella s'inclou l'esperit, la lògica i l'argument del que exposaré a continuació.

Com s'argumenta en el text següent, els moviments socials són el producte d'una determinada època històrica. No existien abans i no sabem si existiran, en aquesta forma, més endavant. Van sorgir quan les persones es van poder veure a si mateixes, tant com a individus com a grups i col·lectivitats, agents del seu propi destí. Quan es van poder pensar com l'origen de les seves formes de vida i de la seva organització social. Quan això va succeir, es va fer obvi que, si eren la causa del que hi ha, també podien ser l'origen del que vindrà. L'acció social que tendeix al canvi és, doncs, un acte de consciència col·lectiva.

Però no totes les formes d'acció col·lectiva són moviments socials en el sentit que els veurem aquí, ni totes les formes d'organització social són iguals, ni produeixen els mateixos efectes. La recerca de l'emancipació ha estat, i és, una resposta reflexiva i conscient per a trencar amb les estructures i processos d'opressió i trobar el camí per guanyar més espais de llibertat.

Durant la història de les mobilitzacions socials es pot assenyalar un clar punt d'inflexió. Fins un cert moment, que alguns situen als anys seixanta, oblidant de manera massa interessada el paper del moviment llibertari en la història de la mobilització social, els moviments socials pretenien canviar el món, com diria el nostre poeta. Eren moviments orientats a transformar l'estructura social amb l'esperança que, generant noves formes d'estructuració, l'emancipació seria possible. Més endavant, explicarem més detingudament com aquests moviments eren molt diferents als que els van seguir i com les ciències socials els van abordar apel·lant a dos dels corrents majoritaris, l'estructural-funcionalista i el marxista.

Però, a partir dels anys seixanta, l'efervescència en la mobilització social augmenta. Emergeixen infinitat de moviments que no encaixen, o bé encaixen malament, amb els esquemes que han ordenat els anteriors. Com diria el nos-

tre poeta, voldran "canviar la vida". Les seves demandes ja no estaran dirigides a l'obtenció de millors materials, sinó que estan encaminades a millorar la vida, a crear espais de llibertat, de participació, de gestió conjunta dels assumptes socials. Estan orientades a resistir la invasió de les velles, i de les noves, modalitats de poder i de control social. Per a aconseguir-ho, utilitzaran recursos, estratègies i tàctiques tan noves, que les ciències socials no trobaven cap forma de fer-les intel·ligibles des dels vells models, i es van veure obligades a construir-ne de nous.

Doncs bé, aquesta és la història que explicarem en aquest mòdul, afegint-hi la petita contribució de la psicologia social, una minúscula disciplina a l'interior de les ciències socials.

En aquest mòdul entrarem en contacte amb els diferents enfocaments que ens permetran d'identificar, conèixer, descriure i entendre els moviments socials. Té quatre parts.

En la primera, es presenten les aportacions de la psicologia i, en particular, de la psicologia social clàssica en l'estudi dels moviments socials. Com es veurà, aquestes aportacions han consistit, bàsicament, a posar de manifest la importància dels **processos psicològics i psicosocials** per tal d'entendre els moviments socials. Breument, aquests processos són la percepció dels greuges i injustícies, la frustració davant de les condicions de vida, els processos d'influència, les normes socials, la dinàmica de grups, la motivació, la generació de valors, creences i significats compartits, i per acabar, la identitat.

En la segona part, entrarem en contacte amb les principals aproximacions teòriques a l'estudi dels moviments socials. En primer lloc, veurem com els moviments són un procés social, produït en un context històric específic, la modernitat. També ens adonarem de les dificultats que la ciència social ha tingut per a la comprensió dels nous moviments socials apareguts des dels anys seixanta, perquè no s'adequaven a les prescripcions que la tradició estructural-funcionalista i la tradició marxista havien descrit i que s'adaptaven bé a l'estudi del moviment obrer. També veurem com la ciència social hi va reaccionar, formulant noves perspectives teòriques, entre les quals destaquen: la perspectiva interaccionista/construccionista, la teoria dels recursos per a la mobilització, la perspectiva de l'estructura d'oportunitats polítiques, i la teoria dels nous moviments socials.

En l'apartat "Aportacions de la psicologia social", observarem amb més detall certes aportacions que la psicologia social contemporània podria aportar a l'estudi dels moviments socials, centrant-nos en dues d'elles. D'una banda, la teoria de la influència minoritària, que permet entendre el procés mitjançant el qual els grups minoritaris poden exercir una influència, i per tant provocar un canvi, en els sistemes de valors, les creences i els comportaments dels grups majoritaris. Aquesta influència s'exerceix per la capacitat de generar un conflicte simbòlic amb la majoria, conflicte que cal resoldre, i que en ser resolt,

produeix un moviment de les posicions de la majoria cap a les de la minoria, és a dir, el canvi. D'altra banda, presentarem la teoria de la identitat social. En aquesta teoria es defineix la identitat social com la consciència de pertinença a un grup o categoria, i la valoració de l'esmentada pertinença. La necessitat de mantenir una identitat social positiva requereix garantir una distintivitat positiva de la pròpia categoria en front de les altres. Quan l'esmentada distintivitat és negativa i, per tant, la identitat social també ho és, es desenvolupen estratègies de mobilització per a proporcionar les bases d'una identitat positiva.

En l'apartat "Emergència, característiques i funcionament dels moviments socials", intentarem fer una síntesi de les perspectives teòriques analitzades, oferint una definició temptativa del moviment social, i també un determinat nombre de criteris que ens permetin distingir entre el que és i el que no és un moviment social. Al final d'aquest apartat, obrirem una discussió per veure l'abast que les noves teories sobre la societat, que la descriuen com a globalitzada, complexa, líquida i en xarxa, poden aportar a l'estudi dels nous moviments socials.

Objectius

L'objectiu general del mòdul és oferir-vos un marc d'intel·ligibilitat dels moviments socials com a formes d'acció col·lectiva, perquè els pugueu utilitzar i comprendre en la seva relació amb el canvi i la transformació social.

Els objectius específics d'aquest mòdul són els següents:

- 1.** Conèixer les aportacions que la psicologia social ha fet a l'estudi dels moviments socials
- 2.** Aproximar-se a les principals teories i models que les ciències socials, en general, han desenvolupat per comprendre els moviments socials.
- 3.** Trobar els recursos suficients per a poder definir què és un moviment social i distingir-lo d'altres fenòmens i processos de naturalesa col·lectiva

Com a objectiu general d'aprenentatge, el mòdul pretén mantenir un tarannà de reflexió crítica tant pel que fa als fenòmens i processos socials que s'analitzen com sobre els recursos teòrics que s'hi presenten.

1. Els moviments socials

Feminisme, ecologisme, alliberament gai i lèsbic, nacionalisme, antiglobalització, okupes... són tòpics presents a la societat contemporània, subjectes al debat col·lectiu, centre d'atenció per als mitjans de comunicació i els estudis acadèmics, motors del canvi social o bèsties negres. En definitiva, ocupen un espai central en el debat públic en totes les seves manifestacions. Són, amb freqüència, anomenats *moviments socials*. Però, què són? Com apareixen? Com funcionen? Quines conseqüències generen?

Enllaços recomanats

Al llarg del mòdul farem una lectura dels moviments socials des de les ciències socials. Seria molt interessant que contrastéssiu aquests enfocaments i reflexions teòriques amb el que els moviments diuen de si mateixos. Una recerca a Internet us posarà fàcilment en connexió amb múltiples informacions, textos, relats d'experiències i accions. Només a títol d'exemple aquí teniu algunes adreces d'interès:

<http://www.rebellion.org/>

<http://www.mst.org.br/>

https://ca.wikipedia.org/wiki/F%C3%B2rum_Social_Mundial

Aquests moviments estan formats per persones i per grups, emergeixen, es desenvolupen i funcionen en un context social particular, tant espacial com temporal, es dirigeixen cap a la transformació de la societat en les seves idees, valors, creences, normes i comportaments. Són candidats, doncs, a ser abordats des de qualsevol de les disciplines de les ciències humanes i socials, ja que hi estan implicats els objectes d'anàlisi de totes aquestes: la persona, la societat, les institucions i organitzacions socials, en definitiva, la cultura.

La psicologia i la psicologia social no es podien quedar al marge. La psicologia va enfocar la qüestió de l'única manera que podia fer-ho, és a dir, des d'un punt de vista exageradament individualista. En aquest sentit, va contribuir bàsicament a l'estudi dels moviments socials analitzant el paper de la frustració davant de fites no acomplertes, o davant dels greuges soferts per les persones, i en la decisió final de participar o no en una acció o en un moviment col·lectiu. Més tard, el programa cognitiu en el qual va estar implicada la psicologia, juntament amb altres disciplines, va oferir els models de la presa de decisions racionals. Però això ho exposarem detalladament més endavant.

La perspectiva estructural-funcionalista en sociologia considerava els moviments socials com una cosa excepcional. Smelser, per exemple, que és qui millor representa aquesta perspectiva, considerava els moviments socials com una mena "d'efecte secundari" de les transformacions socials que es produeixen massa ràpidament. Segons Smelser, en un sistema equilibrat, el comportament col·lectiu és el resultat de les tensions que no poden ser absorbides pels mecanismes que tenen com a funció equilibrar el sistema. Així, per exemple,

Vegeu també

Vegeu l'apartat "Enfocaments teòrics dels comportaments col·lectius" del mòdul "Processos col·lectius i acció social", d'aquesta mateixa assignatura.

quan ens trobem en un moment de ràpides transformacions i/o de transformacions a gran escala, l'aparició de determinats comportaments col·lectius, com ara cultes religiosos, societats secretes, sectes polítiques o bé d'un altre tipus, etc. tenen una doble significació: reflecteixen, d'una banda, la incapacitat de les institucions i els mecanismes de control social per a reproduir cohesió social i, de l'altra, mostren els intents de la societat per a reaccionar davant de les situacions crítiques, desenvolupant noves creences compartides en les quals fonamentar la solidaritat col·lectiva.

Igualment, altres aproximacions van compartir aquesta visió del comportament col·lectiu com una resposta a una situació de crisi. No és estrany, llavors, que això generés el caliu idoni per a l'emergència d'explicacions psicologistes. Efectivament, en reduir els fenòmens col·lectius a la suma de conductes individuals, aquests enfocaments de caràcter psicologista van tendir a veure els moviments socials com una simple manifestació dels sentiments de privació que experimentaven uns actors socials respecte a la situació d'altres, o bé com un conjunt de sentiments d'agressió resultants d'expectatives frustrades.

En aquesta època, per exemple, fenòmens com ara l'aparició del nazisme eren considerats reaccions agressives que eren una conseqüència del ràpid i inesperat final del període de benestar econòmic, i també de l'augment de les expectatives a escala mundial. La influència de la psicoanàlisi també va fer possible incorporar a aquests processos certs mecanismes de naturalesa inconscient. Donatella della Porta i Mario Diani (1999) assenyalen la coherència d'aquest plantejament amb un altre punt de vista present al mateix moment, és a dir, l'associació de l'emergència de l'extremisme polític amb la generalització d'una societat de masses en la qual els vincles socials tradicionals, com la família, tendien a fragmentar-se. En aquest sentit, es va sostenir que l'aïllament social produeix individus amb menys recursos intel·lectuals, professionals i/o polítics, la qual cosa els faria particularment vulnerables a la crida de moviments antidemocràtics tant de dreta com d'esquerra.

Aquest tipus d'idea, segons la qual les situacions de frustració, l'absència d'arrels, la privació, la crisi social, etc. produeixen automàticament revoltes, les simplifica a una simple aglomeració de conductes individuals i les connota amb valoracions negatives. En efecte, aquesta perspectiva no té en compte la importància de les dinàmiques amb les quals els sentiments que la gent experimenta de manera individual generen fenòmens de caràcter macrosocial, com els moviments socials o les revolucions, per exemple.

La psicologia social, per la seva part, va contribuir molt d'hora a l'estudi dels moviments socials. I amb bastant fortuna, com veurem també després. En part seguint aquests mateixos supòsits, però connotant les seves propostes amb més contingut social i emfasitzant les qüestions relacionades amb la interacció, els processos grupals, les normes, la identitat, etc. que eren el tipus de preocupacions presents a la psicologia social en general. Així, doncs, encara

Lectura recomanada

El cèlebre treball sobre la personalitat autoritària reflecteix molt bé aquest tipus de posició:

T. Adorno, E. Frankel-Brunswick, D. Levinson i R. Sandford (1950). *La personalidad autoritaria*. Buenos Aires: Proyección, 1965.

que al començament no va poder escapar completament de la influència estructural funcionalista, el seu enfocament és marcadament diferent al de la psicologia general.

Hadley Cantril (1941) va ser un dels primers a abordar aquesta qüestió. El seu enfocament dels moviments socials segueix al peu de la lletra els models i els interessos de la psicologia social del moment. En aquella època, la psicologia (social) es preguntava coses com ara què és el que motiva algú a seguir un líder, com es produeix la influència i la persuasió, i coses així. En enfrontar-se a l'estudi dels moviments socials no és estrany, doncs, que les preguntes siguin molt similars. Per exemple, com podem explicar l'emergència del lideratge i el seu seguiment, què és el que fa que el moviment sigui tan suggestiu i atractiu, què pensa la gent que s'implica en alguna cosa, com per exemple, en un moviment, que a un observador li pot semblar tan estrany o tan esotèric?

Cantril no únicament va oferir un aparell conceptual per a l'anàlisi dels moviments des de la psicologia social, sinó que també va analitzar els comportaments col·lectius, els fenòmens de masses i els moviments, com ara els linxaments, una secta religiosa com El Regne del Pare Diví, el *Buchmanism* (*Oxford Group* o *Moral Rearment*) o el nazisme. Quan feia això, el seu interès era proporcionar un marc teòric i conceptual que servís per a explicar qualsevol altre moviment social. Cantril va adoptar una posició funcional, no positivista. Els conceptes bàsics que utilitza són els de patrons de normes que envolten els individus que formen els moviments: la transmissió del context social (socialització), i l'estructura del context mental (funcionament cognitiu).

"El meu objectiu és aportar un marc conceptual bàsic que expliqui qualsevol moviment social, de cara a ensenyar als individus allò que han de buscar quan ells mateixos volen entendre quin moviment pot interessar-los o implicar-los."

H. Cantril (1941, pàg. VIII)

El marc bàsic des del qual Cantril analitza els moviments socials és el de les normes i la normativització. Segons el seu plantejament, els principals factors implicats en els moviments socials serien les creences i els valors, més que no pas les rutines o els hàbits de comportament. Quan els components del "món psicològic" de l'individu són violentament atacats per les preocupacions, les pors, les ansietats i les frustracions, i/o quan com a resultat d'això es qüestionen els valors i les normes que, fins aquest moment, li han resultat importants, en definitiva, quan el marc social ja no pot satisfer les seves necessitats, llavors, sorgeix una discrepància entre els estàndards de la societat i els estàndards de l'individu. Seria en aquest moment, segons Cantril, quan la persona es fa susceptible a nous lideratges, a la conversió i a la revolució.

Hans Toch (1965) ha estat un altre dels pioners, en psicologia social, en el tractament dels moviments socials. La idea de Toch és que els moviments socials són una forma de comportament col·lectiu. Són comportaments col·lectius perquè sempre impliquen grups amplis i perquè el seu origen és sempre espontani. Però la diferència entre els moviments socials i els comportaments

col·lectius en general rau en el fet que es tracta de grups relativament duradors i que tenen un clar propòsit o programa. Aquest és, en efecte, un element clau, perquè alguna cosa pugui ser definida com a moviment social, ha de pretendre promoure o resistir el canvi en la societat. Un moviment social, per a Toch, és un esforç a gran escala, informal, que aquesta ha dissenyat per corregir, suplir, fer caure o influir en alguna manera en l'ordre social.

Què podria aportar la psicologia social? En opinió de Toch la idea que aquest tipus d'esforços ha d'estar motivat. Però no en el sentit d'una motivació genèrica o d'un desassossec més o menys estès, sinó que han de ser conseqüència de descontentaments específics, de gent específica, en situacions específiques en les quals es troben. A més, les persones han d'estar convençudes que aquestes dificultats que troben es podrien resoldre millor mitjançant l'acció col·lectiva més que no pas a partir de l'acció privada.

Segons aquestes premisses, Toch va oferir la seva ja clàssica definició psicològica de moviment social:

"Un moviment social representa un esforç realitzat per un nombre ampli de persones per a solucionar col·lectivament un problema que s'adonen que tenen en comú."

H. Toch, 1965, pàg. 5

Aquesta afirmació no és tan simple com sembla. En particular, el concepte d'un "problema" implica problemes per si mateix. Per això és molt interessant que Toch (1965) no es conformés a donar la definició. Com ell mateix diu, les coses no són tan fàcils com podrien deduir-se de la definició. En efecte, Quan un grup de persones pot dir que té un "problema"? Què podria ser un "problema col·lectiu"? Quina seria la classe de problemes que es poden resoldre mitjançant una mobilització social? I, en qualsevol cas, què en constituiria una solució? Com veurem, Toch ja està anticipant alguns dels temes que seran fonamentals en la literatura posterior sobre com són els moviments socials, la definició conjunta, la creació de significats, la identitat, etc.

El 1969 Barry McLaughlin va editar una obra essencial en la petita història de la psicologia social dels moviments socials titulada: *Studies in Social Movements. A Social Psychological Perspective*. En aquesta obra es recullen treballs de Blumer i Mannheim, per exemple, la qual cosa pot donar una idea de l'orientació general del llibre.

A l'obra es discuteixen diverses definicions i conceptualitzacions dels moviments socials, i també els processos psicosocials que hi estan implicats, per exemple: els aspectes motivacionals, l'efecte dels trets de personalitat dels participants en els moviments, les condicions de pertinença, el liderat, o les bases socials de la ideologia dels moviments com els conflictes generacionals, la frustració i l'ansietat pròpies d'una era determinada, etc.).

En aquesta obra es va reeditar el famós treball de Blumer (1951) sobre els moviments socials. Blumer defineix els moviments socials com:

"[...] empreses col·lectives per a establir un nou ordre de vida."

H. Blumer, 1951, pàg. 199

Aquesta definició, que podríem considerar clàssica, recull el que és fonamental en qualsevol concepció dels moviments socials: **el comportament de grup dirigit, de manera concertada, a produir un canvi social.**

Ja que aquesta definició es podria considerar com a molt general, McLaughlin repassa algunes de les més conegudes concepcions dels moviments socials que emfasitzen altres aspectes que s'haurien de tenir en compte:

- L'àmbit geogràfic i la persistència al llarg del temps: "una empresa grupal que s'estén més enllà d'una comunitat local o un esdeveniment singular i implica un esforç sistemàtic per iniciar canvis en el pensament, el comportament i les relacions socials" (King, 1956, pàg. 27. Citat a B. Mc Laughlin, 1969).
- El caràcter conservador d'alguns moviments: "una col·lectivitat [que actua] amb alguna continuïtat per promoure o resistir un canvi en la societat o en el grup del qual en forma part" (Turner i Killian, 1957, pàg. 308. Citat a B. Mc Laughlin, 1969).
- La dimensió psicològica que ja hem vist a la definició de Toch (1965).
- La necessitat de grups amplis: els moviments socials ocorren "quan un nombre bastant gran de gent s'associa per alterar o suplantat alguna part de la cultura o l'ordre social existent" (Cameron, 1966, pàg. 7. Citat a B. Mc Laughlin, 1969).

Amb aquestes addicions no desapareixen, de tota manera, els problemes en la definició d'un moviment social perquè, com assenyala McLaughlin, els problemes continuen si considerem l'enorme diversitat de moviments. En efecte, els moviments van des dels religiosos fins als seculars o des dels revolucionaris fins als reaccionaris. Una idea que ja començava a fer-se comuna és que, malgrat la seva diversitat, es pot afirmar que els moviments socials inclouen, generalment, entre les seves característiques més destacades un **sistema de valors compartit**, un **sentit de comunitat**, **normes per a l'acció** i una **estructura organitzacional** (Killian, 1964). McLaughlin (1969) afegeix, a més, que els moviments busquen influir en l'ordre social i estan orientats cap a objectius definits (encara que les finalitats i propòsits dels membres individuals poden variar considerablement).

Un altre tema rellevant en la psicologia social dels moviments socials ha estat la seva topologia. Per a molts, l'oferta per Blumer (1951) és emblemàtica. Distingeix, en primer lloc, entre moviments socials generals i específics. Així, per exemple, la seva noció de "moviments socials generals", moviments en els quals el canvi dels valors estaria relativament no dirigit i seria essencialment desorganitzat, encara que en una direcció comuna, ha exercit un gran impacte en les discussions sobre les relacions entre moviments socials i canvi social. En aquest sentit, els canvis graduals i acumulatius en la cultura donen lloc a noves expectatives, noves demandes i noves línies d'acció. Aquest seria el procés pel qual els "moviments socials generals" constituïrien la base perquè sorgeixin els "moviments socials específics".

Al seu torn, Blumer divideix els moviments socials específics en dos grans tipus: "moviments revolucionaris" i "moviments de reforma". Òbviament els dos tipus de moviments pretenen l'ordre social, però els "moviments revolucionaris" atacarien les normes existents i els valors, i intentarien substituir-los

per altres de nous. Tanmateix, els "moviments socials reformistes" acceptarien l'existència de normes i valors, i els usarien per criticar els defectes socials dels que s'hi oposen.

Una altra aportació interessant a l'estudi dels moviments socials des de la psicologia social és la de Snow i Oliver (1995), aquesta apareix en un llibre sobre les perspectives sociològiques en psicologia social (Cook, Fine i House, 1995). Aquests dos autors sostenen que l'estudi dels moviments socials és paral·lel al del comportament col·lectiu. En efecte, segons ells, hi ha una certa ambigüïtat respecte del que es considera moviments socials, però en general, les conceptualitzacions inclouen: fites orientades al canvi, algun grau d'organització, algun grau de continuïtat temporal i alguna forma d'acció col·lectiva extrainstitucional, o almenys una barreja d'institucional i no institucional. Això els porta a definir els moviments socials com:

"Accions col·lectives que ocorren amb algun grau d'organització i continuïtat fora dels canals institucionals per tal de promoure o resistir canvis al grup, la societat o l'ordre mundial dels quals formen part."

D.A. Snow i P.E. Oliver, 1995, pàg. 571

Aquests autors emfatitzen la necessitat d'abordar l'estudi dels moviments socials psicossocialment. Per fer-ho, proposen cinc dimensions psicossocials que s'haurien de tenir en compte per la seva importància:

1) La dimensió microsocial i de la interacció social. Aquestes dimensions tenen a veure amb el fet que tots els moviments socials s'arrelen en grups o xarxes d'afiliació preexistents, o emergeixen d'estructures de relació social ja existents, per exemple aquelles originades en algun esdeveniment puntual o alguna mobilització anterior. En aquest sentit, doncs, el context relacional, els grups i les xarxes en les quals aquest insereix la vida de les persones, tindrien un paper crucial en l'origen i desenvolupament dels moviments socials.

2) La dimensió de la personalitat. Aquesta dimensió es relaciona amb els trets de personalitat, els estils d'afrontament dels problemes, la privació relativa, etc. dels individus. És a dir, a l'hora de fer intel·ligible la participació en els moviments socials, aquests trets dels individus serien crucials.

3) La dimensió de socialització. Per socialització s'entén tant el procés pel qual els individus aprenen els valors, normes, motius, creences i rols dels grups o de la societat general, com el desenvolupament i el canvi en termes de la personalitat i la identitat de cada individu específic. Ambdós aspectes tenen un pes important en els moviments socials.

4) La dimensió cognitiva. El procés de decidir participar en un moviment, la naturalesa d'aquesta presa de decisió, les atribucions que s'hi realitzen, etc. són aspectes a tenir en compte. Ara bé, aquestes cognicions poden ser vistes com a variables capaces de predir el comportament o com a productes de la pròpia acció dels individus. El primer cas és com ho fan les teories de la presa de decisions racionals. El segon cas és com ho fa la perspectiva "construccionista", que emfasitza els processos mitjançant els quals els significats canvien i es modifiquen, i com es creen d'altres de nous. Aquesta perspectiva ha posat l'èmfasi a l'estudi dels marcs de significat i en la identitat, com veurem més endavant.

5) La dimensió afectiva. Les emocions no són peculiars i específiques de cap procés social, ja que formen part de qualsevol activitat de les persones. Ara bé, com assenyalen aquests autors, estan subjectes a diferents tipus de manifestació, en funció dels diversos contextos socials. Els moviments socials serien un dels tipus de contextos més evocadors d'emocions. Aquesta dimensió, igual que succeeix en altres processos socials, no ha estat molt estudiada.

En definitiva, el que aquests autors manifesten és la importància que té assenyalar els processos psicosocials per a la mobilització col·lectiva, ja que molts dels elements i mecanismes que hi estan implicats són de naturalesa psicosocial. Defensen, per tant, que la psicologia social hauria de jugar aquí un paper decisiu per tal de realitzar una connexió entre els nivells microsocials, macrosocials i culturals, nivells que travessen, en la seva totalitat, els moviments socials.

Lectura recomanada

El recent llibre publicat per Federico Javaloy i els seus col·laboradors ofereix una panoràmica extensa dels moviments socials, amb un èmfasi notable en les perspectives psicosocials i el desenvolupament de dos casos específics, el moviment feminista i el moviment ecologista:

F. Javaloy (2001). *Comportamiento colectivo y movimientos sociales. Un enfoque psicosocial*. Madrid: Prentice Hall.

2. Com s'entenen els moviments socials. Les diverses aproximacions teòriques

Una definició com la de Blumer, vista anteriorment: "els moviments socials poden ser vistos com a empreses col·lectives per establir un nou ordre de vida" (Blumer, 1951, pàg. 60), és prou àmplia per a començar a desenvolupar una descripció i una comprensió dels moviments socials. Abans de començar, ens hauríem de fer algunes preguntes: és aquest un fenomen present sempre al llarg de la història de les societats humanes? Podríem dir que els moviments socials han estat motors del canvi social al llarg de la història de la humanitat? Buechler (2000) sosté que no i desenvolupa un argument interessant.

En efecte, segons aquest autor, els moviments socials són fenòmens fruit de la modernitat. La idea que l'acció col·lectiva té la capacitat de canviar la societat només va ser possible a partir de la Il·lustració. La raó és que, amb la Il·lustració, la societat es comença a veure com una creació social, un tipus de resultat concret com podria haver-ne estat un altre. Els moviments socials són, per tant, contingents a un procés social específic, com la Il·lustració. Durant la Il·lustració, van proliferar més formes socials i ideologies en conflicte perquè la totalitat de l'ordre social es va veure com susceptible de ser qüestionat o com quelcom que necessita justificació (Buechler, 2000).

Això permet afirmar, per tant, que mentre l'acció col·lectiva ha estat present en totes les societats, els moviments socials són una forma històricament situada, i no universal, d'organitzar protestes col·lectives.

I és que, efectivament, malgrat la diversitat de teories que aborden els moviments socials, malgrat les seves diferents característiques i peculiaritats, totes les perspectives teòriques concorden en aquesta idea que els moviments socials són un **producte històric de la modernitat**. S'accepta també de manera generalitzada la idea que els moviments socials es van desenvolupar en un context caracteritzat per noves comprensions de la societat, les quals van oferir el marc adequat per a les formes de contestació i protesta. En efecte, ja que el món sociopolític s'entenia cada vegada més com una construcció social necessitada de legitimitat i subjecte a crítica, la producció de diferents ideologies va ser realitzada tant per aquells que mantenien, o pretenien mantenir, l'ordre social com per aquells que estaven implicats en la constitució d'un de nou. Quan aquestes confrontacions es van expandir, els participants en les diferents modalitats es van convertir, cada vegada més, en agents socials reflexius que van actuar de manera propositiva en el món, van generar identitats col·lectives i van ser capaços, cada cop més, de posar en marxa campanyes duradores, organitzades, i nacionals en nom dels diferents grups en conflicte (Buechler, 2000).

Lectura recomanada

El llibre editat pels sociòlegs Pedro Ibarra i Benjamín Tejerina ofereix una actualitzada versió dels diferents enfocaments en l'estudi dels moviments socials, amb les contribucions dels principals estudiosos del tema:

P. Ibarra i B. Tejerina (ed.) (1998). *Los movimientos sociales. Transformaciones políticas y cambio cultural*. Madrid: Trotta.

Aquest acord generalitzat sobre l'origen modern dels moviments socials no implica que siguin considerats com un tot homogeni. Aquests moviments s'han concretat en formes i nivells d'organització molt diversos, des de moviments socials formalment organitzats fins a col·lectius i grups socials més informals o, fins i tot, a accions col·lectives d'una d'escassa o nul·la organització. L'assumpte crucial aquí és que totes aquestes formes, qualsevol que fos el seu nivell d'organització, van fer possible que, a l'interior d'aquests grups i col·lectivitats, s'aconseguís algun grau de solidaritat interna, es creessin conflictes amb els adversaris i es qüestionessin els límits del sistema. És, doncs, aquesta dinàmica la que ens permet afirmar que els moviments socials han tingut un paper molt important en la constitució del món modern.

El moviment social prototípic ha estat durant molt temps el moviment obrer. Efectivament, aquest moviment reuneix totes les característiques del que tradicionalment ha estat vist com un moviment social: l'existència d'un greuge, la presència d'un grup que és conscient d'aquest greuge, una expiació compartida de les seves causes i també una idea compartida del que s'ha de fer per eliminar-ho, i l'ús de vies no institucionalitzades per a la seva acció. El moviment sufragista de les dones, i en gran manera el posterior moviment feminista, comparteixen també aquestes mateixes característiques. Aquest tipus de moviments socials s'acostumen a etiquetar com a "tradicionals" i presenten característiques i peculiaritats que es modificaran amb l'adveniment de les noves formes de mobilització social.

En efecte, a partir dels anys seixanta comença una onada de moviments socials, com per exemple, els moviments estudiantils, que sembla que no encaixen exactament amb els que s'havien produït anteriorment, com el moviment obrer, i que per això mateix no poden ser estudiats amb els recursos disponibles en la teorització dels moviments socials. Els moviments socials tradicionals havien estat abordats analíticament en termes de conflictes de classe, però els nous moviments semblen resistir-se a aquesta conceptualització.

Concretament, com afirmen Donatella della Porta i Mario Diani (1999), els moviments que van començar a sorgir als anys seixanta van posar de manifest les dificultats que tenien per ser compresos pels dos principals corrents sociològics de l'època, el model marxista i el model estructural-funcionalista. Un aspecte particularment sorprenent va ser que aquestes perspectives tampoc podien explicar perquè es reactivaven els moviments, precisament en un moment que es caracteritzava, en el conjunt de les societats occidentals, per un gran creixement econòmic i per un espectacular augment en el benestar.

Les reaccions davant d'aquesta dificultat van ser diferents als Estats Units i a Europa (Della Porta i Diani, 1999). Als Estats Units, on dominava el model estructural-funcionalista, l'estudi dels moviments socials es va orientar cap als mecanismes que expliquen com els diferents tipus de tensió estructural passen al comportament col·lectiu, o com diu Melucci (1982), es va encaminar cap al "com" de l'acció col·lectiva. En aquest context, van aparèixer als Estats Units diferents corrents d'estudi dels moviments socials, com la tradició de l'interaccionisme simbòlic orientada a l'estudi del comportament col·lectiu, la teoria dels recursos per a la mobilització, i els enfocaments que emfasitzen el procés polític com a context dels moviments socials.

A Europa, tanmateix, on dominava la tradició marxista, les seves inadequacions per a l'estudi dels nous moviments socials van desembocar en el desenvolupament de la perspectiva dels "nous moviments socials", interessada a analitzar i entendre les transformacions que es produïen a les bases estructurals dels conflictes. Com diu Melucci (1982), es va orientar a l'estudi del "per què" de l'acció col·lectiva.

Della Porta i Diani (1999) sostenen, a més, que els orígens d'aquestes tendències no es troben només en les diferències entre les tradicions americana i europea. Un factor molt significatiu en aquest procés va ser la **diversitat dels objectes d'estudi**. Així, encara que als anys seixanta els moviments estudiantils es desenvolupaven alhora als Estats Units i a Europa i, tot i que, estaven en contacte, diferien enormement als dos continents. El mateix es podria dir dels moviments ecologista i feminista, per exemple. En aquest sentit, aquests autors sostenen que als Estats Units els moviments van néixer durant onades de protesta, però que aquestes es van convertir ràpidament en pragmàtiques i estructurades i van donar lloc, en molts casos, a formes equivalents als grups d'interessos. Així mateix, els moviments antagonistes del sistema tenien un caràcter contracultural i van ser en molts casos de naturalesa religiosa. Al contrari, a Europa, l'emergència dels nous moviments socials van mantenir moltes característiques dels moviments obrers, incloent-hi, en opinió dels mateixos autors, un fort èmfasi en la ideologia.

És, doncs, en aquestes circumstàncies en les quals apareixerà un nou tipus d'explicació teòrica dels moviments socials. Passem a veure-la a continuació.

2.1. Teories sobre els moviments socials

Encara que, donada la proliferació de treballs tant de naturalesa teòrica com empírica, no es pot dir que hi hagi un acord unànime sobre el nombre de perspectives teòriques en l'estudi dels moviments socials, se'n poden identificar quatre, que són les que gaudeixen de reconeixement més gran entre qui estudien aquests moviments: la perspectiva interaccionista/construccionista (de vegades sota l'etiqueta de *comportament col·lectiu*), la perspectiva dels recursos per a la mobilització, la perspectiva del procés polític i la dels nous moviments socials.

No pretén ser, ni podria ser-ho, una classificació definitiva de les perspectives teòriques en l'anàlisi dels moviments socials. Però ens resulta útil per a ordenar els debats que s'estan portant a terme a l'actualitat. Així, per exemple, la perspectiva interaccionista/construccionista es caracteritza per veure l'acció col·lectiva com una activitat significativa. La teoria dels recursos per a la mobilització emfatitza la importància dels components racionals i estratègics de l'acció col·lectiva. L'aproximació dels processos polítics, per la seva banda, veu els moviments socials com a nous protagonistes en els processos de representació d'interessos diferents. La perspectiva teòrica sobre els nous moviments socials s'interessa més pel que té a veure amb la importància de les transformacions que s'estan produint a la societat postindustrial i les implicacions que comporten.

La perspectiva interaccionista/constructivista: els moviments socials com a productors de canvi cultural.

Aquesta perspectiva va ser una resposta, dins de la sociologia, a la preponderància del model estructural funcionalista en l'estudi dels moviments socials. Les respostes a aquests plantejaments i els intents d'omplir els buits teòrics que contempnen han estat variades. La primera va ser la que es va desenvolupar en el marc de l'interaccionisme simbòlic, centrat en una perspectiva que es basava en el comportament col·lectiu i en seguia els postulats. Aquest punt de vista afirma, en efecte, que els fenòmens col·lectius no són simplement el reflex d'una crisi social, sinó més aviat una activitat que apunta a la producció de noves normes i noves solidaritats (Della Porta i Diani, 1999).

La visió dels moviments socials com a motors de canvis, principalment en l'àmbit dels sistemes de valors, va començar amb el treball d'alguns autors de l'Escola de Chicago sobre el comportament. En la perspectiva de l'interaccionisme, les transformacions socials no eren vistes com uns elements generadors de tensió. Al contrari, l'aparició de noves i més grans organitzacions, l'augment de la mobilitat de la població, la intensificació de les innovacions tecnològiques, la creixent importància i desenvolupament dels mitjans de comunicació de masses, la progressiva transformació, si no desaparició, de les formes culturals tradicionals, etc. van ser considerades com les condicions emergents que porten les persones a buscar nous patrons d'organització. En

aquest sentit, el comportament col·lectiu va ser definit com un comportament **relacionat amb el canvi social**, i els moviments socials com una part integral del **funcionament normal** de la societat. És a dir, un element més del profund procés de transformació (Blumer 1951).

La perspectiva construccionista en l'estudi del comportament col·lectiu prové de l'interaccionisme simbòlic, i per tant, emfasitza la importància del significat que els actors socials atribueixen a les estructures socials. Però se'n diferencia en diversos aspectes. El construccionisme s'interessa més pels moviments socials que per altres formes de comportament col·lectiu i insisteix que cada aspecte de l'acció col·lectiva pot ser entès com un procés interactiu, definit simbòlicament i negociat entre els participants, els seus oponents i els/les espectadors/es. Per a aquesta perspectiva, com menys estructurats estan els contextos i les situacions que afronta un individu, més rellevant és aquest procés de producció simbòlica. Així, doncs, quan els significats disponibles no proporcionen una base suficient per a l'acció social, emergeixen noves normes socials que defineixen la situació existent com a injusta i que proporcionen justificacions per a l'acció.

En aquest sentit, el comportament col·lectiu és vist com una activitat que neix allunyada de les definicions socials preestablertes i que, per tant, es localitza a l'exterior de les normes culturals i de les relacions socials estàndard.

"La convergència teòrica entre las perspectivas constructivistas y la interaccionista clásica es fruto de las razones que sintetizo a continuación y que explican la persistente influencia de la segunda en esta área de la sociología. 1) La concepción del movimiento social como un proceso sujeto a continuos cambios y como un objeto de estudio en sí mismo, que no puede explicarse simplemente por las condiciones del contexto en que surge; 2) el énfasis en los procesos de definición colectiva de los problemas que motivan la participación en el movimiento [...]; 3) la capacidad de los que siguen el enfoque clásico para revisar sus supuestos y adaptarlos a la cambiante situación de estas formas de acción colectiva y para eludir la tendencia a calificar a los movimientos de racionales o irracionales en la que se ha centrado la crítica a este enfoque [...]. Dicha topología distorsionaba la naturaleza de los movimientos, al diferenciar entre los que tienen lugar en las instituciones sociales y se consideraban normales y aquellos fenómenos de comportamiento colectivo y divergente, en tanto que fenómenos de ruptura de las normas sociales y desestructuración social."

E. Laraña, 1999, pàg. 81-82

Quan l'estructura normativa tradicional entra en conflicte amb una situació que evoluciona de manera ràpida i continua, sorgeixen noves definicions normatives, de manera que la transformació de l'organització i de l'estructura social, i també la modificació dels comportaments que es donen al seu interior, són el resultat de l'acció de les esmentades definicions. El canvi, llavors, no és un accident, sinó més aviat **una part més del funcionament del sistema**.

Seguint aquesta perspectiva, l'origen dels moviments socials és, doncs, una **situació de conflicte**. Conflicte entre sistemes de valors diferents o directament oposats o antagònics. I, també, conflicte entre grups dins del sistema social. Els

moviments socials serien, doncs, una part més, perfectament identificable, de la vida social. L'estructura social i el sistema de normes i valors canviarien en el marc d'un procés d'evolució cultural en el qual els individus generen noves idees. Quan el sistema de normes tradicional ja no té eficàcia, és inadequat o incapaç de proporcionar un marc satisfactori per al comportament, les persones es veuen forçades a qüestionar l'ordre social posant en marxa diferents accions no conformistes o contràries al sistema. Un moviment social, llavors, es desenvoluparia quan s'estén un sentiment d'insatisfacció, i les institucions, per no ser suficientment flexibles, són incapaces de respondre-hi (Della Porta i Diani, 1999).

La manera en la qual avui en dia s'entenen els moviments socials deu molt a l'interaccionisme simbòlic. En efecte, amb l'aparició d'aquesta orientació els moviments socials són definits, per primera vegada, com a actes significatius capaços de produir **canvis socials**. Aquesta perspectiva teòrica va posar, a més, l'èmfasi en dos processos del comportament col·lectiu que, finalment, i per a gairebé tot el món, han esdevingut crucials per a l'estudi dels moviments socials, a saber, el **procés de producció simbòlica** i el de **construcció de la identitat**. En el marc d'aquesta perspectiva han abundat els estudis empírics que han estat extraordinàriament útils. En aquest sentit, l'èmfasi a la investigació empírica ha conduït a assajar noves tècniques d'investigació, com l'observació de camp, que han suposat un avenç considerable en la comprensió de la constitució, dinàmica i conseqüències dels moviments.

Alguns dels conceptes centrals que s'utilitzen en aquesta perspectiva estan relacionats amb el treball de Goffman i, particularment, amb el concepte de *framing* (Goffman, 1974), que traduirem provisionalment per 'emmarcament'. L'emmarcament implica centrar l'atenció en fenòmens que estan delimitats per significats compartits i per la significació que tenen els elements a l'interior del marc. Els significats difereixen dels que queden fora d'ell. En el context dels moviments socials, els emmarcaments es refereixen a la manera en la qual els actors del moviment, mitjançant processos d'interacció, produeixen significats sobre les seves accions com a moviment social. El concepte d'emmarcament resulta útil per a analitzar la construcció social dels greuges i injustícies, la qual obeeix a un procés d'interacció social que és alhora variable i fluid. Els greuges i injustícies "són emmarcats", com a mínim, de tres maneres diferents (Buechler, 2002).

En primer lloc, està el procés d'emmarcar relacionat amb el diagnòstic dels greuges (*Diagnostic frames*). En aquest procés, s'identifica un problema, es realitzen les atribucions de causalitat i responsabilitat, d'on es deriva la possibilitat d'identificar els blancs de les seves accions. En segon lloc, es troba el procés d'emmarcar relacionat amb el pronòstic (*Pronostic frames*), mitjançant el qual emergeixen les possibles solucions que acostumen a incloure les tàctiques i les estratègies apropiades contra els blancs identificats. Agafades en conjunt, aconsegueixen una mobilització consensuada en crear el context necessari per a l'enrolament en el moviment; la base del qual és, també, una construcció

social, no el resultat de les seves condicions materials. En tercer lloc, està el procés de motivació, ja que el moviment necessita un marc motivacional que li permeti cridar a l'acció. Aquest emmarcament proporciona un vocabulari de motius que obliguen a passar a l'acció. Un marc és reeixit quan aconsegueix construir una fonamentació bàsica, i converteix els vagues i indefinits sentiments d'insatisfacció en greuges definits i concrets. Només llavors poden portar altres persones a sumar-se al moviment per fer-hi alguna cosa.

Aquesta perspectiva teòrica ha pres en consideració, també, com un element central, **la identitat**. I ho ha fet de maneres diferents. D'una banda, s'ha emfasitzat la importància de la distinció entre endogrup (*in-group*) i exogrup (*out-group*) perquè permet d'identificar els que són aliats del moviment i els que no ho són, i ajuda a mantenir la cohesió i solidaritat a l'interior del moviment. L'exogrup identifica els potencials enemics, especifica quina és la font del problema i assenyalava els responsables contra els quals es dirigeix el moviment. Permet d'identificar també els espectadors d'un conflicte donat i del seu potencial per aliar-se al moviment o per oposar-s'hi. Aquest marc resulta igualment útil per identificar possibles suports o oposicions. Més endavant veurem l'aportació específica que la psicologia social pot fer en aquest terreny. D'altra banda, s'ha insistit en la concepció de la identitat col·lectiva entesa com una **definició compartida** produïda pels participants dels moviments socials, tant individus com grups. Està relacionada amb les orientacions a l'acció i seria un producte de l'acció social. La identitat està formada per les definicions compartides de la situació, i és el resultat d'un procés de negociació dels conflictes d'interpretacions que finalment donen lloc a una idea de "nosaltres" (Melucci, 1996).

"Anomeno *identitat col·lectiva* el procés de construir un sistema d'acció. La identitat col·lectiva és una definició interactiva i compartida que un cert nombre d'individus (o en un nivell més complex de grups) elabora respecte a les orientacions de les seves accions en el camp de les oportunitats i les limitacions en què es desenvoluparà l'acció. Quan parlo d'"interactiva i compartida" vull dir que aquests elements es construeixen i se superen per mitjà d'un procés constant d'activació de les relacions que uneixen els actors.

(I) La identitat col·lectiva com a procés implica unes definicions cognitives respecte als objectius, als mitjans i al camp d'acció. Aquests elements diferents, o eixos de l'acció col·lectiva, es defineixen dins d'un llenguatge compartit per una part de la societat o per la societat sencera, o bé dins d'un llenguatge que sigui específic d'un grup; s'incorporen en un conjunt determinat de rituals, pràctiques i artefactes culturals; s'emmarquen de diverses maneres però sempre permeten una mena de càlcul entre mitjans i objectius, inversions i recompenses. Aquest nivell cognitiu no implica necessàriament uns marcs unificats i coherents (a diferència del que tendeixen a creure els cognitivistes), sinó que més aviat es construeix per mitjà de la interacció i consta de definicions diferents i de vegades contradictòries.

(II) La identitat col·lectiva com a procés es refereix així a la xarxa de relacions actives entre actors que interaccionen, es comuniquen i s'influeixen mútuament, negocien i prenen decisions. Les formes d'organització i els models de lideratge, i també els canals comunicatius i les tecnologies de comunicació són parts constitutives d'aquesta xarxa de relacions.

(III) Finalment, en la definició d'una identitat col·lectiva, es requereix un determinat grau d'inversió emocional que permet als individus sentir que formen part d'una unitat comuna. La identitat col·lectiva mai no es pot negociar completament perquè la participació en l'acció col·lectiva està dotada d'un significat que no es pot reduir a un càlcul de despesa-benefici i sempre mobilitza les emocions. Les passions i els sentiments, l'amor i l'odi, la fe i la por són part d'un cos que actua col·lectivament, sobretot en àrees de la vida social que estan menys institucionalitzades, com és ara els moviments socials. Entendre

aquesta part de l'acció col·lectiva com una part "irracional", com a oposició de les parts "racionals" (un eufemisme de "bones"), simplement no té sentit. No hi ha cognició sense sentiment i no hi ha significat sense emoció."

A. Melucci (1996, pàg. 70-71)

Es pot afirmar amb rotunditat que la perspectiva construccionista ha contribuït de manera important al desenvolupament dels estudis sobre els moviments socials, ja que ha ofert una descripció bastant satisfactòria de quin és el tipus de connexió que s'estableix entre els processos de nivell micro i els de nivell macro, com per exemple, la interacció, la construcció simbòlica i la identitat, que es donen en qualsevol moviment social. Ara bé, malgrat això, aquesta perspectiva ha rebut algunes crítiques importants (Della Porta i Diani, 1999). D'una banda, tot i que els moviments es defineixen com a fenòmens intencionals, en moltes ocasions ha interessat estudiar les dinàmiques espontànies, imprevisibles o inesperades més que no pas els comportaments i estratègies pròpiament intencionals i organitzats. D'una altra, en focalitzar-se en l'anàlisi empírica del comportament, han fet una descripció detallada de la realitat, però potser no han prestat gaire atenció a l'origen estructural dels conflictes que es troben a la base dels moviments socials. La teoria dels recursos per a la mobilització, en tant que enfocament de l'acció col·lectiva com a comportament racional, ha intentat solucionar aquest tipus de problema; per la seva banda, la teoria dels nous moviments socials, ha intentat resoldre el segon, com veurem a continuació.

La teoria dels recursos per a la mobilització: un enfocament des de l'acció racional

La teoria dels recursos per a la mobilització és un enfocament que considera la mobilització col·lectiva com una forma d'acció racional.

"Para la teoría de la movilización de recursos, los movimientos sociales son grupos racionalmente organizados que persiguen determinados fines y cuyo surgimiento depende de los recursos organizativos de que disponen."

(Laraña, 1999, pàg. 15)

És en aquest sentit, que s'oposa tant a la versió interaccionista/construccionista com a les versions estructurals/funcionalistes. Efectivament, com acabem de veure, la perspectiva interaccionista/construccionista emfasitza el rol dels moviments en la construcció de nous valors i significats. Les teories funcionalistes, per la seva banda, veuen els moviments col·lectius com a actors irracionals i l'acció col·lectiva com l'exclusiva productora de les disfuncions i del mal funcionament del sistema social o, més específicament, dels seus mecanismes per mantenir la integració social. Això implica que el funcionalisme entén l'acció col·lectiva com alguna cosa merament residual, amb forma de comportament reactiu que, al límit, és incapaç de desenvolupar una estratègia racional.

Lectura recomanada

Podeu veure un estudi sobre el moviment nacionalista basc que segueix aquesta perspectiva teòrica a:

D. Páez, M. Villareal, A. Echebarria i J. Valencia (1988). "Representaciones Sociales y movilización colectiva: el caso del nacionalismo radical vasco". A: T. Ibáñez (ed.) (1988). *Ideologías de la vida cotidiana*. Barcelona: Sendai (pàg. 91-146)

Manté marcades diferències amb aquestes perspectives, ja que aquesta teoria va aparèixer als anys setanta com una manera diferent d'aproximar-se als moviments socials, interessant-se per l'anàlisi dels processos mitjançant els quals s'apleguen els recursos necessaris per a la mobilització. Des d'aquest punt de vista, els moviments col·lectius només constitueixen una extensió de les formes convencionals d'acció política, ja que els seus actors realitzen els seus comportaments de manera enterament racional i seguint els seus propis interessos. Segons aquesta teoria, els moviments socials són una extensió de la política per altres mitjans, i poden ser analitzats en termes de conflictes d'interessos de la mateixa manera que s'examinen altres formes de lluita política. Enfront d'aquestes concepcions dels moviments socials com alguna cosa desestructurada i caòtica, aquesta teoria els considera com a entitats estructurades, planificades i organitzades, per la qual cosa considera que han de ser analitzats com a organitzacions dinàmiques, de la mateixa manera que s'analitzen altres formes d'acció institucionalitzada.

En oposició a les formes tradicionals d'anàlisi en l'estudi del comportament col·lectiu, aquesta teoria creu que els moviments socials són fenòmens normals, promoguts per grups ofesos enterament racionals, arrelats institucionalment i de naturalesa plenament política. En veure els moviments socials d'aquesta manera i en emfasitzar el seu caràcter polític, aquesta interpretació fa borrosa la frontera entre la política convencional i els moviments socials, encara que cap dels dos desapareix com a tal. La diferència entre els uns i els altres seria la següent: mentre que els grups polítics convencionals, com partits, *lobbies*, etc., amb interessos especials tenen un accés rutinari i de poc cost a les instàncies de presa de decisions, els moviments socials haurien de pagar un preu molt elevat per aconseguir un nivell equivalent d'influència dins de la política. És a dir, en oposició a altres teories, aquesta entén que els sentiments d'insatisfacció, les diferències d'opinió, els conflictes d'interessos, i els conflictes ideològics, no poden explicar l'emergència de l'acció col·lectiva ja que sempre hi són presents. En aquest sentit, no n'hi ha prou de constatar que existeixen tensions i conflictes estructurals, sinó que també és necessari estudiar les condicions que fan que el descontentament es transformi en mobilització.

Així, doncs, els moviments socials no serien més que una part del procés polític. En coherència amb això, els temes considerats des d'aquesta perspectiva han estat bàsicament: l'anàlisi dels obstacles a l'acció mobilitzadora, els incentius i recompenses, les fonts que poden ser mobilitzades, les relacions que els moviments socials tenen amb els seus aliats, les tàctiques que utilitza la societat per a controlar els moviments, els mecanismes pels quals la societat incorpora l'acció col·lectiva, els seus resultats, etc. Però la seva essència, el que resulta fonamental per a aquesta teoria, ha estat analitzar l'acció col·lectiva com un procés d'avaluació dels costos i els beneficis que comporta la participació en organitzacions de moviments socials.

Sota la definició del moviment col·lectiu com a quelcom racional, intencional i com una acció organitzada, les accions de protesta es contemplen com quelcom que deriva del càlcul dels costos i beneficis, càlcul que està influït per la presència i la quantitat de recursos. Els recursos considerats de manera més habitual són l'organització i les interaccions estratègiques necessàries per al desenvolupament del moviment social. La capacitat de mobilització, segons aquesta visió, depèn tant dels recursos materials, per exemple el treball, els diners, els beneficis concrets, els serveis, etc. com dels no materials, com l'autoritat, el compromís moral, la fe, l'amistat,... que estiguin disponibles per al grup. La manera en què s'utilitzen aquests diferents recursos és molt variable i depèn dels objectius del moviment i dels resultats finals de l'anàlisi dels costos i beneficis.

"Para este último [se refiere al enfoque de la movilización de recursos], los movimientos sociales son una extensión de acciones institucionales de carácter instrumental que producen resultados tangibles –los cuales se evalúan en términos de éxito o fracaso– y se orientan hacia objetivos claramente definidos a través de un control centralizado de sus miembros por las organizaciones que los promueven [...]. Sus objetivos consisten en 'modificar la estructura social y / o de distribución de recompensas en una sociedad [...]."

E. Laraña, 1999, pàg. 152

Per tant, segons aquesta teoria, els moviments socials no es generen per l'existència de tensions a la societat, sinó més aviat per la manera en què són capaços d'organitzar el descontentament, reduir els costos de l'acció, utilitzar i crear xarxes, compartir incentius entre els membres i aconseguir un consens extern. En aquest sentit, el tipus i la naturalesa dels recursos disponibles explica l'acció dels moviments i les conseqüències que l'acció col·lectiva té en el sistema polític i social. Pel que fa al seu funcionament intern, aquesta teoria analitza les formes d'organització i mobilització dels recursos materials i simbòlics, com ara el compromís moral i la solidaritat (Della Porta i Diani, 1999).

És necessari emfasitzar, una vegada més, el paper que aquesta teoria ha tingut en la consideració de l'acció col·lectiva com una **acció racional**. En efecte, l'existència de xarxes de solidaritat posa en qüestió la hipòtesi que els reclutaments en els moviments socials impliquen, principalment, a individus aïllats i desarrelats. Més aviat és al contrari, la mobilització s'explica com alguna cosa més que la possibilitat d'aconseguir relacions i vincles de solidaritat dins del col·lectiu, i/o l'establiment de relacions. En aquest sentit, els estudis realitzats en el marc d'aquesta teoria mostren que els participants en accions i mobilitzacions populars es recluten principalment entre individus prèviament actius i relativament ben integrats dins de la col·lectivitat. Al contrari, les persones aïllades o desarrelades no representen un component significatiu dels moviments, com a mínim, fins que el moviment es converteix en alguna cosa de major entitat i visibilitat.

En definitiva, la teoria de la mobilització de recursos se centra en l'anàlisi de les formes d'acció de les entitats col·lectives, en els mètodes que adopten per a adquirir recursos i per a mobilitzar-ne el suport, tant dins com fora dels seus membres. Aquesta perspectiva veu els moviments col·lectius com a agents de

canvi i, de la mateixa manera que la perspectiva interaccionista/construccionista vista anteriorment, considera que l'acció col·lectiva i els moviments socials són els protagonistes del funcionament normal del sistema. En paraules de Buechler (2000), el que la teoria dels recursos per a la mobilització ha fet és tornar a definir l'estudi de l'acció col·lectiva des d'un exemple de desviació social i de desorganització, com es considerava anteriorment, a un cas d'estudi de la sociologia política i organitzacional. Així, doncs, la seva contribució més important ha estat veure els moviments socials com a **actors conscients que fan eleccions racionals**. Tanmateix, la teoria de la mobilització de recursos ha estat molt criticada. En concret, ha estat acusada de tractar amb indiferència l'origen estructural dels conflictes i els recursos que els actors socials mobilitzen. També s'ha criticat la sobrevaloració de les fonts, controlades per unes poques persones amb recursos, infravalorant el potencial autoorganitzador dels grups socials més desposseïts. Així mateix, s'ha assenyalat que aquesta explicació de l'acció col·lectiva sobrevalora la racionalitat de l'acció col·lectiva, però no té prou en compte el paper de les emocions.

Uns altres problemes provenen de la posició específica que aquesta teoria manté sobre l'enrolament, la motivació i la participació d'activistes en els moviments socials. Ja que es basa en el model de l'acció racional, suposa que les persones que participen en els moviments socials sospesen els costos i beneficis que suposarà la seva participació. Només si els beneficis potencials superen els costos un actor optaria per implicar-se en el moviment. Sens dubte, aquesta situació planteja un dilema, ja que quan els moviments socials aconseguixen els seus objectius beneficien a persones que no van invertir res, o van invertir molt poc, en la seva consecució. Davant d'aquest dilema, la resposta acostuma a ser, segons aquesta teoria, oferir incentius diferents per als membres del moviment social i per als que no ho són. Les crítiques han aparegut ràpidament per culpa d'aquesta visió, acusant la teoria de ser excessivament economicista. Sigui com sigui, la conseqüència més important d'aquesta teoria ha estat ajudar a connotar els moviments socials i els seus participants amb característiques racionals.

Estructura d'oportunitats polítiques: contextos polítics per a la mobilització

Aquesta perspectiva se centra en la importància dels aspectes relacionats amb la situació política en la formació dels moviments socials i el seu desenvolupament. Així mateix, veu els moviments socials com a instruments privilegiats en alguns dels canvis socials més importants que s'han produït. El concepte més important que ha desenvolupat aquesta teoria ha estat el d'**estructura d'oportunitats polítiques** (Tarrow, 1994; Buechler, 2000), perquè permet definir les propietats de l'entorn extern rellevant per al desenvolupament dels moviments socials. L'estructura d'oportunitats polítiques es refereix al grau d'obertura d'un sistema social cap a les fites socials i polítiques dels moviments socials. En aquest sentit, analitza la relació entre els actors polítics institucio-

nals i els moviments de protesta, ja que quan es qüestiona un ordre polític qualsevol, els moviments socials interactuen amb actors que es troben en una posició consolidada dins de l'estructura de l'esmentat ordre.

"La definición de Tarrow del concepto de estructura de oportunidad política ilustra la concepción de la acción colectiva que informa esta aproximación: el conjunto de 'aspectos políticos consistentes... que impulsan a la gente a usar la acción colectiva, o que tienen el efecto contrario' [...]. La diferencia con respecto a la teoría de la movilización de recursos radica en la naturaleza de los recursos que se consideran necesarios para que surjan los movimientos. Mientras que en la primera esos recursos son internos al grupo, y consisten principalmente en poder y dinero, en este enfoque se trata de recursos externos de los que pueden beneficiarse grupos desorganizados o desfavorecidos [...]. Al margen de esta diferencia, el foco de atención del analista sigue centrado en el estudio de los costes y beneficios de la participación."

E. Laraña, 1999, pàg. 247-248

Aquesta perspectiva teòrica ha analitzat, per tant, les relacions entre els moviments socials i el sistema polític institucional. Els seus estudis empírics han tingut en compte variables com: el grau d'obertura o l'entossudiment dels sistemes polítics locals, la inestabilitat electoral, la disponibilitat d'aliats influents, la tolerància cap la protesta per part de les elits, etc. A més d'aquestes, han considerat també altres variables, com per exemple, les relacionades amb les condicions institucionals que regulen els processos de presa de decisions. També han tingut en compte la divisió funcional del poder i la descentralització geogràfica com alguns dels possibles elements relacionats amb l'origen de les protestes. De manera general es pot dir que la seva intenció ha estat observar que les característiques, estables o inestables, d'un sistema polític influeixen en el desenvolupament de l'acció política menys institucionalitzada, en el curs del que s'ha definit com a "cicles de protesta", per exemple, l'estudi de les formes en les quals les accions de protesta apareixen en diferents contextos històrics.

Aquest punt de vista ha tingut un èxit considerable en proposar traslladar l'atenció de l'estudi dels moviments socials cap a les interaccions entre els actors nous (com els moviments) i els tradicionals (com els actors polítics institucionals), i entre les formes d'acció menys convencionals i els sistemes institucionalitzats de representació d'interessos. L'efecte, en coherència amb el que havia estat produït per les anteriors perspectives teòriques, ha estat el de fer inadequada una definició dels moviments socials en un sentit preassenyat, és a dir, com a fenòmens necessàriament marginals i antiinstitucionals, o com a expressions de les disfuncions del sistema.

"Una premisa básica para la teoría del proceso político es que la expansión de oportunidades políticas tiene lugar cuando disminuyen los costes y los riesgos de la acción colectiva y aumentan sus beneficios potenciales para quienes les apoyan. Los movimientos sociales y las revoluciones son fundamentalmente el resultado de una expansión de oportunidades políticas para la movilización de los grupos insurgentes, como consecuencia de una creciente vulnerabilidad de sus oponentes y del sistema político-económico. La ampliación de esas oportunidades políticas responde a una serie de aspectos que explican el desarrollo de los movimientos con independencia de la voluntad de sus seguidores, como los cambios en la estructura institucional del Estado, la configuración del sistema de partidos y los grupos de interés, el papel de los medios de comunicación y la evolución de la opinión pública."

E. Laraña, 1999, pàg. 247

Aquesta perspectiva també ha rebut crítiques. Una de les més importants ha estat considerar que adopta una posició massa reduccionista, en el sentit que presta poca atenció al fet que molts moviments actuals, com alguns juvenils, de dones, homosexuals o grups ètnics minoritaris, es desenvolupen dins d'un context polític i, al mateix temps, en un clima d'innovació cultural. Igualment, com ja es va criticar en el cas de la teoria de la mobilització de recursos, les aproximacions basades en el model de l'acció racional tendeixen a infravalorar els orígens estructurals de la protesta. Aquest serà l'objectiu principal de les teories dels nous moviments socials.

Nous moviments socials, noves teories

Donatella della Porta i Mario Diani (1999), quan es refereixen als nous moviments socials i als models teòrics que pretenen explicar-los, ho fan en termes de "nous moviments per a nous conflictes". Així, doncs, s'utilitza l'expressió *nous moviments socials* per referir-se a un ampli conjunt d'accions col·lectives que no han pogut ser enteses ni analitzades per les perspectives teòriques anteriors, i encara més específicament, per les formes d'enfocar el que fins llavors era el prototip de moviment social, és a dir, el moviment obrer. En qualsevol cas, això no implica un abandonament del marxisme de manera total, ja que molts autors el reivindiquen com un referent fonamental per a l'anàlisi d'aquests nous moviments. Les teories emergents que intenten explicar aquests nous moviments s'anomenen, en general, *teories dels nous moviments socials* (*New Social Movement Theories*) Buechler (2000).

Aquestes teories constitueixen la resposta que les ciències socials, a Europa, han ofert a l'aparició dels moviments socials dels anys seixanta i setanta i, d'alguna manera, vénen a ser una resposta tant als enfocaments predominants als Estats Units, com a la tradició marxista de l'estudi dels moviments. En aquest sentit, aquestes noves teories sobre els nous moviments socials abandonen el Marxisme com a marc privilegiat de comprensió dels moviments i de la transformació social, i van més cap a **altres lògiques d'acció** basades en la política, la ideologia i la cultura, i cap a **altres fonts d'identitat** com l'etnicitat, el gènere o la sexualitat, considerant-les bases d'acció col·lectiva.

"Els fenòmens col·lectius emergents en les societats complexes no es poden tractar simplement com a reaccions a les crisis, com a simples efectes de marginalitat o desviació, o purament com a problemes que sorgeixen de l'exclusió del mercat polític. Cal que reconeguem que els moviments socials en les societats complexes també són símptomes de conflictes antagònics, fins i tot si això no exhaureix del tot la seva significació. En les societats amb una densitat alta d'informació, la producció no implica només recursos econòmics; sinó que també afecta les relacions socials, els símbols, les identitats i les necessitats individuals. El control de la producció social no coincideix amb la seva possessió per part d'un grup social identificable. En lloc d'això, es trasllada cap als grans aparells de la presa de decisions tècnica i política. El desenvolupament i la gestió dels sistemes complexos no està assegurat si només es controla la força de treball i es transformen els recursos naturals; cal més que això, es necessita una intervenció creixent en els processos relacionals i els sistemes simbòlics en el camp social/cultural."

A. Melucci (1996, pàg. 99)

Els models marxistes s'enfronten a múltiples problemes quan han d'explicar els moviments socials que han sorgit a partir dels seixanta. Les raons són múltiples. En primer lloc, les transformacions econòmiques i socials que es van produir després de la Segona Guerra Mundial van qüestionar la importància fonamental del conflicte treball-capital. Per exemple, l'accés generalitzat de la població a l'educació o l'entrada de la dona al món del treball han creat noves situacions, han generat canvis profunds i han produït efectes que fan variar considerablement les possibilitats estructurals del conflicte, també han fet augmentar la rellevància dels criteris d'estratificació social, com per exemple el gènere, que no estan basats en el control dels recursos econòmics.

Però, en segon lloc, els problemes al quals es va enfrontar la perspectiva marxista no es relacionaven només amb els dubtes de l'existència continuada de la classe treballadora en la societat postindustrial, sinó que també tenien alguna cosa a veure amb la seva pròpia lògica explicativa. Pel marxisme l'evolució social és un tema fonamental, com també ho és el fet que els conflictes polítics estan condicionats pel nivell de desenvolupament de les forces productives i per la dinàmica de les relacions de classe. Tanmateix, aquesta idea es començava a qüestionar perquè no permetia entendre els canvis tal i com s'estaven produint. La resistència d'algunes de les teories marxistes per reconèixer la multiplicitat de preocupacions i conflictes dins dels moviments concrets, xocaven amb la realitat de la seva heterogeneïtat en els moviments socials emergents. Per acabar, com assenyala Alain Touraine (1981), és feia cada cop més necessari rebutjar qualsevol imatge dels moviments com si estiguessin formats per actors homogenis amb un alt nivell d'habilitats estratègiques.

En resum, poc a poc es va generalitzar la idea que el conflicte entre les classes industrials estava perdent importància i que la representació dels moviments com a subjectes àmpliament homogenis ja no era factible. Tanmateix, hi havia diferències en l'èmfasi que es posava en la possibilitat d'identificar quin o quins serien els nous conflictes crucials que s'estaven produint a la societat emergent. Alain Touraine (Touraine, 1981; Touraine i altres 1982) és potser l'exponent més important d'aquesta aproximació i també el que de manera més explícita va sostenir aquesta posició. En efecte, per a Touraine, els moviments socials no són rebuigs marginals de l'ordre, sinó que més aviat són les **forces centrals** que combaten les unes contra les altres per a controlar la producció de la societat, i també per a controlar l'acció de les classes en la formació de la historicitat. A la societat industrial, la classe dominant i la classe popular es contraposen, com succeeix a les societats agràries i mercantils. Però Touraine sosté que ho farien també en una nova societat, en la qual noves classes socials substituïssin la classe capitalista i la treballadora com a actors centrals del conflicte.

Altres autors han emfasitzat també les diferències entre els moviments de la societat industrial i els nous moviments. Claus Offe (1985), per exemple, sosté que els moviments socials desenvolupen una crítica fonamental de l'ordre social i de la democràcia representativa, qüestionant les assumpcions institucionals de les formes convencionals de fer política, en nom d'una democràcia radical i més participativa. Així, entre les principals innovacions dels nous moviments, en contrast amb els moviments obrers, es troba una ideologia crítica vers la modernitat i el progrés, amb estructures organitzatives descentralitzades i participatives, que defensa la solidaritat interpersonal en front de la gran burocràcia, i també la reclamació d'espais autònoms. Aquestes innovacions, com es veu clarament, no impliquen avantatges o èxits materials, sinó més aviat d'un altre tipus. Els nous moviments socials es caracteritzarien, doncs, per una organització **fluida i oberta**, una **participació inclusiva i no ideològica**, i una **major atenció a les transformacions socials més que no pas a les econòmiques**.

Una altra contribució a la definició de les característiques dels nous moviments és la d'Alberto Melucci (1996). Basant-se en la idea d'Habermas d'una "colonització del món de la vida", Melucci descriu les societats contemporànies com a sistemes clarament diferenciats que inverteixen cada vegada més en la creació de centres individuals d'acció. Són societats que, al mateix temps que requereixen major integració, estenen el control sobre els aspectes més privats dels éssers humans. Per això, els nous moviments socials tracten d'oposar-se a la intrusió de l'estat i del mercat a la vida social, **reclamant la identitat** dels individus i **el dret a determinar** la seva vida privada i afectiva en contra de la manipulació del sistema. De manera diferent als moviments de treballadors, els nous moviments socials no es limiten a buscar guanys materials, sinó que pretenen atacar les formes establertes del poder polític i de la societat. Els nous

Lecturas recomendadas

Alain Touraine és un dels més importants analistes i teòrics dels nous moviments socials. De les seves múltiples obres, en relació amb els moviments socials podeu llegir:

A. Touraine (1991). *Los movimientos sociales*. Buenos Aires: Almagesto.

També podeu consultar el llibre següent que repassa els principals enfocaments de l'estudi dels nous moviments socials:

R. J. Dalton i M. Kuechler (1992). *Los nuevos movimientos sociales*. València: Editorial Alfonsel Magnànim.

moviments no demanen un augment de la intervenció de l'estat per garantir la seguretat i el benestar, sinó que es resisteixen a la intrusió a les seves vides, defensant l'autonomia personal.

Malgrat la varietat, és possible identificar cert nombre de temes comuns que ressalten més en aquestes teories que no pas en les altres. Buechler les analitza amb detall, per la qual cosa a continuació seguirem les seves propostes (Buechler, 2000). Moltes d'aquestes teories operen amb algun model d'una totalitat de la societat, el qual proporciona el context per a l'emergència de l'acció col·lectiva. Encara que hi ha algunes diferències sobre la naturalesa d'aquesta totalitat, l'intent de teoritzar una formació social històricament específica com a rerafons estructural de les formes contemporànies d'acció col·lectiva seria la característica principal d'aquestes noves teories.

Un segon tema comú és la idea que els nous moviments socials són respostes a la modernitat o a la postmodernitat, és a dir, a un sistema polític, econòmic i social que es defineix com de mercat capitalista, estat burocràtic, i amb relacions "cientificitzades" i de racionalitat instrumental. Els nous moviments socials són les respostes a aquests trets de la societat moderna i postmoderna.

El tercer tema està relacionat amb la base social dels nous moviments, que tindria una forma "difusa". Per a alguns, aquests moviments estarien arrelats d'alguna manera en la "nova" classe mitjana. Però, altres sostenen que aquests moviments no s'originen en l'estructura de classes, sinó més aviat en altres status com ara la raça, l'etnicitat, el gènere, la sexualitat, l'orientació sexual, l'edat o la ciutadania, les quals serien fonamentals per a la mobilització dels nous moviments socials. I alguns altres, finalment, argumenten que aquests status són menys importants que el consens ideològic sobre els valors i creences del moviment. Per totes aquestes raons, se suposa que la base social d'aquests moviments és més complexa i difusa que ho era en els moviments anteriors, que estaven basats en les classes.

Com a quart hauríem de fer referència a la identitat col·lectiva. En efecte, s'emfasitza la fluïdesa i la multiplicitat d'identitats en l'última modernitat; per tant s'assenyala que l'habilitat de la gent per a implicar-se en una acció col·lectiva està relacionada amb l'habilitat dels moviments per a definir una identitat col·lectiva. D'aquí es dedueix que la construcció social de la identitat col·lectiva és una part essencial de l'activisme social contemporani.

En cinquè lloc cal comentar la politització de la vida quotidiana. El que abans eren aspectes privats i íntims ara estan polititzats, per la qual cosa la vida quotidiana es converteix en l'eix principal de l'acció política. Els moviments serien, doncs, respostes a la politització sistemàtica de la vida.

El sisè punt té a veure amb els valors que caracteritzen els nous moviments socials. Mentre uns defensen el simple pluralisme de valors i idees com a aspecte definitiu, altres han focalitzat la importància dels valors no materialistes

en aquest tipus de moviment social. Més que buscar poder, control, o guanys econòmics, els nous moviments estan inclinats a buscar l'autonomia i la democratització. Això dóna una força inusitada als moviments socials, ja que els fan menys susceptibles a les formes tradicionals de control social i de captació per part del sistema polític convencional.

El setè consideraria el paper de les formes culturals i simbòliques de resistència al costat, o en comptes, de les formes més convencionals de contestació. Aquest èmfasi cultural rebutja els objectius, tàctiques i estratègies convencionals a favor de l'exploració de noves identitats, significats, signes i símbols. Aquesta orientació ha estat molt criticada per considerar-la apolítica, però amb això s'ignora la importància de les formes culturals del poder social. Així per exemple, si l'hegemonia és una forma important de poder social, la política culturalment orientada i antihegemònica d'una bona part d'aquests moviments és un mitjà vàlid de resistència. Les propostes d'uns nous mètodes per a organitzar les relacions socials poden ser, per si mateixes, un potent desafiament als sistemes socialment dominants.

L'últim tema és la preferència que s'observa en els nous moviments socials per les formes d'organització descentralitzades, igualitàries, participatives i situades. Per a aquests moviments, l'organització no és només una eina estratègica, és, sobretot, l'expressió simbòlica dels valors de moviment i d'identitat dels seus membres. Els nous moviments socials no acostumen a tenir estructures rígides o jerarquizades, són més aviat experiències obertes que sorgeixen i desapareixen de manera contínua. Efectivament, els nous moviments socials s'organitzen, més o menys puntualment, en relació a assumptes i lluites específiques, desapareixent després, en forma de cultures o subcultures polititzades que resulten coherents amb les visions i valors del moviment, per a tornar a emergir en la pròxima lluita específica, com a accions organitzades, i així successivament.

L'avantatge d'aquesta perspectiva, diu Buechler (2000), és el seu intent d'identificar els lligams entre les noves estructures socials i les noves formes d'acció col·lectiva. La seva dificultat és esbrinar què entenem per "nou", ja que no pensen el mateix Castells, Habermas, Touraine, Beck, Bauman o Urry, per destacar alguns noms d'entre els més excel·lents pensadors de la contemporaneïtat. En qualsevol cas, aquesta aproximació fa una aportació que des d'altres perspectives resultaria difícil d'aconseguir, per no dir impossible. Per exemple, en primer lloc presta atenció als determinants estructurals de la protesta, revaluant la importància del conflicte, amb la qual cosa manté viva la importància d'un dels elements centrals de tot moviment social. En segon lloc, dóna més importància a l'actor, i té l'habilitat de capturar les característiques innovadores dels moviments que ja no es poden definir en relació al sistema de producció, tal i com es faria des d'una perspectiva marxista.

Indubtablement, aquesta perspectiva també ha rebut crítiques. Però Merlucci (1996), una de les figures més representatives d'aquest plantejament, hi ha fet front indicant que no és necessari naturalitzar els moviments, ja que el concepte de "nous moviments socials" és només un instrument fluid per a explorar les noves formes de protesta. Alguns creuen que aquestes teories deixen sense resoldre la incògnita de quins mecanismes específics fan passar del conflicte a l'acció. Però aquesta crítica es veu contestada perfectament pel treball del mateix Melucci, que precisament presenta amb detall quins podrien ser aquests mecanismes, insistent, molt especialment, en els processos d'identitat col·lectiva i en els de generació col·lectiva del coneixement i significat de la situació:

"Nuestra sociedad ha extendido los mecanismos de control social desde el ámbito de la naturaleza hasta el de las relaciones sociales y la misma estructura del individuo (su personalidad individual, su inconsciente y su identidad biológica y sexual). [...] Para Melucci [...] el surgimiento de una sociedad de la información hace que los principios por los que se organiza la producción se extiendan a relaciones sociales que antes pertenecían al ámbito de lo privado e incidan con fuerza en la identidad individual. Las fronteras entre los ámbitos público y privado se diluyen porque la información se convierte en el recurso estratégico tanto para la subsistencia de la sociedad como para el desarrollo de la identidad individual. El surgimiento de la sociedad de la información genera cambios en los conflictos sociales: 'el movimiento por la reapropiación de los recursos desplaza su lucha a un nuevo territorio. La identidad personal y social de los individuos progresivamente se percibe como un producto de la acción social' [...], y la reivindicación de la identidad personal sustituye a la centrada en la propiedad de los medios de producción en los movimientos clásicos. [...] Para Melucci, la extensión del sistema de control social se manifiesta en la creciente regulación y manipulación de una serie de aspectos de la vida que eran tradicionalmente considerados privados (el cuerpo, la sexualidad, las relaciones afectivas), subjetivos (procesos cognitivos y emocionales, motivos, deseos) e incluso biológicos (la estructura del cerebro, el código genético, la capacidad reproductora). [...] Estos campos son progresivamente invadidos y regulados por el 'aparato tecnocientífico, las agencias de información y comunicación y los centros de decisión política'. Ello motiva las demandas de autonomía que impulsan a los movimientos sociales: como reacción de resistencia a ese proceso de expansión de los sistemas de control social, los movimientos reivindican nuevos espacios sociales 'en los que sus seguidores se autorrealizan y construyen el significado de lo que son y lo que hacen'. Estos espacios se construyen en grupos informales y redes interpersonales cuando el movimiento se halla en un periodo de latencia y todavía no ha entrado en conflicto con las instituciones sociales. [...] pero estos espacios no son una especie de reductos marginales, apartados del sistema, como plantea la aproximación convencional a los movimientos sociales. Estos espacios hacen posible la construcción de la identidad colectiva de un movimiento, de la cual depende su potencial de reflexividad para difundir nuevas ideas en la sociedad, incidir en la vida pública y producir conflictos sociales difíciles de resolver por las instituciones públicas."

E. Laraña, 1999, pàg. 156-159

3. Aportacions de la psicologia social

Determinats aspectes sobre el funcionament i els processos dels MS romanen encara o bé irresolts o bé precàriament resolts. Es tracta del paper de la identitat i dels processos identitaris en els MS, la construcció i el manteniment d'un marc de significats compartits i, per acabar, la manera en què els MS produeixen un impacte en el conjunt de la societat. En concret, hi ha una sèrie de factors que, de moment, no resulten del tot clars: per què no tot el món, en les mateixes circumstàncies, participa en els MS? Per què d'entre les persones que hi participen no tots tenen el mateix grau d'implicació? Com s'aconsegueix que les idees defensades per certs MS siguin finalment adoptades pel conjunt de la societat? Mitjançant quins processos això s'arriba a produir?

No es pot afirmar, seria massa arrogant, que la psicologia social pot resoldre aquestes incògnites, però sí que pot dir-se que està en condicions de contribuir, parcialment, al seu esclariment. Es tracta, en efecte, de dues perspectives específiques de la psicologia social: la teoria de la identitat social i la de la influència minoritària.

3.1. Influència minoritària

L'estudi de la influència social és un tema central de la psicologia social. Tradicionalment, la influència social s'ha entès com aquella pressió social que produeix similitud entre les persones d'un grup o col·lectivitat. Es tractaria de pressions que porten a canviar el comportament, les actituds, les opinions, els valors, les creences etc., vers l'homogeneïtat. En psicologia social s'han definit tres formes d'influència: la uniformitat, el conformisme i la submissió. La uniformitat s'entén com aquella forma de similitud que es basa en el postulat segons el qual és desitjable ésser com els altres. El conformisme és un tipus de semblança produïda per la pressió d'un grup. La submissió, finalment, seria una forma de similitud basada en l'aquiescència a les demandes fetes per l'autoritat.

És fàcil veure aquests processos d'influència com a mecanismes privilegiats per a aconseguir el manteniment de l'ordre social. Afectivament, al costat d'altres mecanismes d'índole estructural, com el poder, o simbòlics, com les ideologies, aquestes formes d'influència contribueixen al manteniment de l'estatus quo en qualsevol societat o comunitat. Es podria dir que aquesta ha estat la contribució de la psicologia social a l'estudi i intel·ligibilitat del control social.

Però, ha contribuït també, d'alguna manera, a la intel·ligibilitat del canvi social? Des d'una perspectiva psicosocial pot afirmar-se que sí a partir de la teoria de la influència minoritària.

Lectura recomanada

El repàs que hem fet dels estudis psicosocials dels moviments socials, i també les aportacions específiques que ressaltarem en aquest apartat, de cap manera no saturen el que es podria anomenar *perspectiva psicosocial de l'estudi dels moviments socials*. Un exemple és el treball de Bert Klandermans. Per a un acostament a la seva investigació és interessant consultar el llibre:

B. Klandermans (1997). *The social psychology of protest*. Oxford: Basil Blackwell.

Vegeu també

Vegeu el mòdul "Influència, conformitat i obediència. Les paradoxes de l'individu social" de l'assignatura *Introducció a la psicologia social*.

Aquesta teoria va ser desenvolupada per Serge Moscovici (Moscovici, 1979) i per altres autors com Gabriel Mugny (Mugny, 1981). El seu focus està en els processos mitjançant els quals alguns grups minoritaris són capaços d'influir i d'induir canvis en la major part de la societat.

El punt fonamental és el conflicte que els grups minoritaris són capaços d'establir amb la majoria. No es tracta d'un conflicte pels interessos materials (aspecte que ha estat tractat àmpliament en la sociologia), sinó d'un conflicte de naturalesa simbòlica. En efecte, un grup minoritari que sostingui una posició contrària a una norma majoritàriament acceptada pot, sota determinades condicions, produir un conflicte simbòlic. La resolució d'aquest conflicte implica el moviment de la majoria cap a les posicions minoritàries.

Per a concedir legitimitat a aquestes afirmacions s'ha d'assumir, òbviament, que tant els grups majoritaris com els grups minoritaris són, simultàniament, fonts i receptors d'influència social. El fet que la força de l'esmentada influència i el nombre de vegades que opera faci que la balança s'inclini del costat dels grups majoritaris, no hauria de servir per a negar el procés en la direcció contrària. Els moviments socials i els efectes a gran escala que són capaços de crear, constitueixen bons exemples de com es realitza aquest procés.

Com dèiem, perquè es produeixi una influència d'aquest tipus és necessari que es donin algunes condicions;

1) En primer lloc, els grups minoritaris han de tenir certes característiques i trets.

a) Així, per exemple, aquests grups han de mantenir posicions que són **normativament minoritàries**, és a dir, que van directament en contra de les normes socials dominants a qualsevol societat o comunitat.

b) Les seves posicions han de ser **heterodoxes**, és a dir, han d'anar en una direcció contrària a l'estatus quo i a la forma en la qual la societat o comunitat s'ha estructurat o organitzat en el passat.

c) Els grups minoritaris han de ser a més **nòmics**, és a dir, actius, amb objectius clars, amb motivació suficient i amb agència per a l'acció en contra de la norma majoritària. En definitiva, han d'adoptar una posició antisistema, però han d'oferir propositivament una norma alternativa.

Quan es donen aquestes característiques, el grup minoritari és capaç de generar un **conflicte** amb la majoria, en oposar-se de manera nítida i propositiva a les seves concepcions. Quan això succeeix, segons la teoria de la influència minoritària, la majoria ja no pot ignorar el conflicte ni obviar al grup minoritari perquè ha d'enfrontar-s'hi. En fer-ho, s'entra en un procés de possible **resolució del conflicte** per mitjà de la negociació amb la minoria. La resolució

Lectura recomanada

L'origen de la formulació d'aquesta teoria es pot consultar al llibre:

S. Moscovici (1976). *Psicología de las minorías activas*. Madrid: Morata. 1981

sempre implica, encara que òbviament en graus diferents, **un moviment de la majoria cap les posicions minoritàries**. És a dir, la resolució del conflicte promou una innovació i un canvi.

2) En segon lloc, s'han de tenir en compte els recursos que les minories necessiten per a obtenir aquests resultats. La qüestió és, si per definició la seva posició és feble, com és possible que aconseguixin aquests efectes? Els recursos que preveu la teoria de la influència minoritària són dos: **l'estil de comportament i l'estil de negociació**.

a) L'estil de comportament es refereix que les minories han de mostrar **consistència** en les propostes que sostenen, tant de manera diacrònica, és a dir al llarg del temps, com sincrònica, és a dir, amb tots els seus membres compartint-les d'igual manera. La consistència en el manteniment de les propostes és la garantia que la majoria centra la seva atenció sobre el missatge de la minoria. A més, aquestes dues formes de consistència subratllen el compromís i la fermesa de les posicions que es mantenen, la qual cosa comporta guanyar una imatge d'autonomia que resulta molt important per a l'èxit dels seus objectius.

b) D'altra banda, en el procés de negociació amb la majoria, l'estil de negociació pot ser variat passant des dels més flexibles als més rígids. Doncs bé, la teoria de la influència minoritària estableix que l'estil de negociació que les minories han d'establir per no bloquejar la majoria, ha de ser **flexible**. Els estils rígids bloquegen la majoria fent més improbable la resolució del conflicte i, per tant, el canvi.

Un aspecte important d'aquesta teoria està relacionat amb el tipus d'efectes que les minories produeixen. Aquests poden ser directes o indirectes. Els directes fan referència als canvis, en les posicions majoritàries, d'aquells continguts explícits del missatge de la minoria. Els indirectes es refereixen als canvis que es produeixen en els àmbits relacionats amb el missatge minoritari, sense fer-ho directament. Per exemple, tal i com va ser comú a molts països des dels anys seixanta, un grup minoritari pot estar proposant l'avortament lliure. La teoria de la influència minoritària mostra que, en casos com aquest, no sempre es produeix un canvi en la majoria que impliqui l'acceptació de l'avortament lliure. Però el que sí es produeix és un canvi en les àrees col·laterals que estan relacionades amb el tema que la minoria defensa. En aquest cas, per exemple, la major tolerància cap a la llibertat sexual o els mètodes anticonceptius es podrien veure com un efecte indirecte d'aquest tipus.

Per tant, la teoria de la influència minoritària proporciona elements per a entendre millor el procés pel qual amplis sectors d'una societat acaben per modificar les seves creences, opinions i actituds, i fins i tot, el seu comportament, com a resultat de la influència dels grups minoritaris. No resulta difícil adonar-se que aquest procés podria ser present en els moviments socials.

Efectivament, si prenem com a exemple el cas del moviment feminista, resulta fàcil analitzar-lo des de la perspectiva que acabem de veure. Avui en dia, podem observar una modificació substancial de les creences, valors, actituds i comportaments cap a les dones, tant com a membres d'una categoria social com per la seva condició de persones concretes. El reconeixement, cada cop més gran, de la seva agència en moltes societats i països, el reconeixement dels seus drets com a persones, la seva presència al món laboral, etc. són mostres d'un procés de canvi progressiu en les nostres societats, que es pot connectar directament amb l'acció dels moviments feministes del segle passat i dels que continuen en el present. Hi ha un argument, ben simple, que es qüestiona si s'haguessin arribat a produir aquests canvis sense les accions del moviment feminista. Aquests canvis no s'han de veure, òbviament, com a consecucions discretes i puntuals o, d'alguna manera, acabades. Aquests canvis es donen en un procés continuat en el temps, però discontinu tant pel que fa a les diferents zones geogràfiques com en relació a les classes, grups o comunitats, dins d'una mateixa societat. Però, malgrat aquesta diversitat d'estats" en els canvis, del que no es pot tenir cap mena de dubte és que hem assistit, i estem assistint, a una transformació radical en l'imaginari, les comprensions i l'acció del femení i la feminitat. Resta, sens dubte, conèixer amb detall la manera específica en què això es va produir a partir de les poques desenes de dones sufragistes que es manifestaven davant del parlament anglès.

"Encara queda molt per a aprendre en el camp psicològic de la influència social. La idea fonamental que es proposa en aquesta obra és ben simple: el conflicte de resolució estarà a favor de la part (individual o subgrup) que sigui capaç de determinar el seu propi desenvolupament, que sigui el més actiu i que demostrï que adopta un comportament "adequat". És per això que la psicologia de la influència social és plena de conflictes i diferències, tant a nivell de la seva producció com de la seva gestió. La dinàmica d'aquesta psicologia és subjectiva i no pas objectiva: consisteix en una interacció entre subjectes en un entorn escollit i no simplement en una determinada manipulació d'objectes per tal de jugar contra un o diversos subjectes en un entorn determinat. En aquest sentit, la funció de la influència no és pas la d'eliminar els "errors" produïts per minories desviades sinó més aviat la d'incorporar aquests "errors" en el sistema social. Com a conseqüència, el sistema social experimenta certs canvis, esdevé més diferenciat i complex, adopta noves ramificacions –en una paraula, creix. La importància de les minories rau precisament en el fet que són factors, i sovint originadors de canvis socials en societats on aquests canvis han tingut lloc tan ràpidament. En aquestes societats, les fronteres de la majoria no estan clarament marcades, i molt sovint, aquesta majoria és "silenciosa". Són els individus i grups actius els qui, desfent-se en idees i iniciatives, expressen o creen noves tendències. Això es pot lamentar, però és sens dubte desitjable que les innovacions i iniciatives plantegin i desafiiin les bases de la "lleï i l'ordre". Per això, és inevitable que sorgeixin problemes, i que emergeixin nous actors socials que, establint nous esquemes i modalitats d'acció, reivindicuin el seu dret de plena existència. En aquest llibre, aquest tema es tracta de manera positiva, tal com ho mostra l'elecció dels fenòmens estudiats i la formulació de la teoria."

S. Moscovici (1976, pàg. 221)

3.2. La identitat social

L'aportació més característica de la psicologia social a l'estudi de la identitat ha estat la de Tajfel (1981) amb la seva teoria de la identitat social i, posteriorment, amb les seves derivacions concentrades en la teoria de l'autocategorització (Turner, 1987). Tenint en compte els objectius d'aquest mòdul, em centraré en la versió inicial de Tajfel.

Tajfel va teoritzar sobre la identitat basant-se en els processos cognitius de la categorització, suposant un potent heurístic per a la comprensió del prejudici i la discriminació socials, la identitat nacional i el nacionalisme, entre d'altres, i prescindint dels acords o desacords que es puguin mantenir amb el plantejament general de l'autor.

Tajfel va desenvolupar la seva teoria interessant-se per l'estudi del prejudici i la discriminació, interès que, molt probablement, sorgia de la seva pròpia experiència de persona perseguida per raons ètniques. Aquest autor va ser capaç d'articular una sèrie de processos, que van des dels estrictament cognitius, com la categorització i la diferenciació, als més cognitivosocials com la categorització social, culminant en uns altres que manifesten un abast decididament social, encara que estiguin basats en processos sociocognitius, com ara la identitat social.

Lectura recomanada

Qualsevol text, com passa en el cas d'aquest mòdul, ha de deixar de banda, de vegades molt dolorosament, treballs i perspectives d'indubtable interès i actualitat, però que diferents criteris pragmàtics, com la mida del text o d'altres més substantius com la coherència interna del text, aconsellen obviar. Aquest ha estat el cas dels treballs sobre la identitat col·lectiva en els moviments socials, realitzats pels hereus de la perspectiva interaccionista. Un bon exemple es pot trobar en aquest text:

S. Striker; T. J. Owens i R.W. White (ed.) (2000). *Self, identity, and social movements*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Per a Tajfel, la **identitat social** és la consciència que tenim les persones de pertànyer a un grup o categoria social, i també la valoració que en fem. Una valoració positiva o negativa sustenta, respectivament, una **identitat social positiva** o **negativa**. La identitat social requereix del manteniment i reconeixement de la distintivitat entre les categories socials. Quan la distintivitat és positiva, és a dir, quan les diferències entre una categoria i les altres són valorades positivament, la identitat social resultant és positiva. Quan es dona el cas contrari, és a dir, que la distintivitat és negativa, llavors la identitat social és també negativa. Per això es diu que la identitat social positiva està condicionada pel fet de mantenir amb èxit una distintivitat positiva.

Mantenir la distintivitat requereix dos processos de naturalesa complementària, la comparació i la competició socials. La comparació és el procés psicològic d'escrutini de les diferències entre els trets i les característiques de les diferents categories socials.

Vegeu també

Podeu veure més detalladament aquestes teories en l'apartat "Enfocaments teòrics dels comportaments col·lectius" (en el subapartat dedicat a la teoria de la identitat social) del mòdul "Processos col·lectius i acció social" d'aquesta mateixa assignatura, i també a "La identitat (el *self*)" de l'assignatura *Introducció a la Psicologia social*.

L'altre procés és el de la competició. Es tracta d'una de les aportacions més importants que va realitzar Tajfel. En efecte, encara que la competició social pels recursos objectius escassos ja era àmpliament coneguda per la sociologia, Tajfel va incorporar la idea d'una **competició simbòlica** per recursos que no havien de ser, necessàriament, de naturalesa material o objectiva, sinó que podien ser de **naturalesa simbòlica**. D'aquesta manera, les diferents categories socials podrien entrar en conflicte per la competència pels recursos simbòlics.

De la conjunció d'ambdós processos prové, doncs, una **identitat social positiva o negativa**. Una identitat social positiva és necessària ja que, com es recordarà, la identitat no consisteix només en el reconeixement de la pertinença a una categoria social, sinó que també hi compta l'avaluació que se'n fa. En aquelles situacions en què el resultat d'aquest procés és una identitat social negativa, o bé quan està en entredit, la teoria de Tajfel considera que es produiran comportaments encaminats a restaurar la valoració positiva. Això s'aconseguiria a través de dos tipus d'estratègies concretes, que són conegudes com les **estratègies de canvi social** i les de **mobilitat social**.

L'estratègia de mobilitat social fa referència a l'abandonament de la categoria de pertinença quan la identitat social resulta negativa. És una estratègia individual, ja que els individus actuen únicament moguts pels seus propis interessos, és a dir, per a aconseguir la restauració d'una identitat social valorada positivament. Tanmateix, l'estratègia de canvi social es refereix al fet que, en circumstàncies similars, els membres d'una categoria estableixen estratègies que estan encaminades a la transformació de la pròpia categoria. Contràriament a l'estratègia anterior, aquesta no és de caràcter individual, sinó de caràcter col·lectiu i grupal. Aquesta força motivacional i aquest tipus d'estratègies connecten clarament la teoria de la identitat social amb els processos analitzats en aquest mòdul dedicat als moviments socials.

El que també resulta atractiu, i de gran poder heurístic, per a poder comprendre els processos col·lectius, per exemple els moviments socials, és la descripció del procés d'interacció social com una cosa que es produeix en un entramat de relacions en què **la pertinença grupal o categorial és la dimensió determinant**. És a dir, en múltiples processos socials, els individus actuarien moguts fonamentalment pel fet de pertànyer a certes categories socials i, consegüentment, s'hi comportarien en consonància. Efectivament, aquesta idea permet comprendre com en determinats contextos socials, la saliència de certes categories o grups determina l'aparició de comportaments diferencials, afavoridors del propi grup o perjudicials per al grup oposat.

Tajfel va desenvolupar unes eines conceptuals que únicament es poden aplicar a un context social bi-categorial, tot i que era plenament conscient que aquests contextos són molt escassos. Tanmateix, es poden generalitzar amb facilitat per a contextos més "realistes", en els quals coexisteixin simultàniament un gran nombre de categories i grups socials. Com s'ha vist al mòdul "Processos col·lectius i acció social" d'aquesta mateixa assignatura, les últimes aportaci-

ons d'Stephen Reicher al cas del comportament col·lectiu permeten ampliar la capacitat interpretativa d'aquestes eines conceptuals, més enllà d'una consideració essencialista i contínua de la identitat social. En efecte, la descripció d'"identitats socials puntuals" que es generarien, espontàniament, en situacions de comportament col·lectiu, obre noves perspectives i fa menys essencial la noció d'identitat social, fent-la contextualment dependent, i al mateix temps, permet observar de manera diferent o única els comportaments col·lectius, i també la gènesi i el funcionament dels moviments socials.

En definitiva, la teoria de la identitat social és un heurístic de gran eficàcia per a completar la nostra comprensió dels moviments socials. En primer lloc, permet comprendre certs processos en la seva doble dimensió grupal i categorial. En efecte, la consciència de pertinença i la seva valoració es produiria tant en els grups d'interacció directa (com els petits grups formats per poques persones, o les organitzacions grupals més àmplies) com en les categories socials que no impliquen necessàriament una interacció vis a vis entre tots els seus membres. És a dir, estem davant d'un model capaç d'explicar l'emergència de la identitat, tant en grups com en categories, igualant els processos de la seva emergència i constitució.

En segon lloc, aquest model ens ofereix la possibilitat de veure la importància que té la identitat en els diversos comportaments humans. En efecte, la saliença de la pertinença grupal en diferents contextos socials fa ressaltar igualment la identitat i, per tant, fa emergir formes de comportament i interacció que estan relacionades directament amb aquesta pertinença.

Per a entendre aquest procés vegem un exemple molt simple:

Barça - Reial Madrid

Imagina un dia d'un partit Barça-Reial Madrid. Imagina que vas per les Rambles de Barcelona. Imagina que veus un grup de persones amb una samarreta blanca i un altre grup amb una samarreta blau-grana. Què passarà? Qualsevol que sigui el comportament que es desenvolupi posteriorment (cants, crits, consignes, una conversa amistosa, un gest violent, etc.) es pot entendre com a resultat del fet que, en aquesta situació, el sortint resulta ser les dues categories de pertinença, la del/a "culer" i la del o de la "madridista".

En tercer lloc, els grups i categories socials que tenen una forta identitat produeixen també una alt nivell de cohesió grupal. En efecte, la intensitat de les relacions a l'interior del grup, o categoria, augmenta amb la identitat, en el sentit que els grups o categories amb un sentit d'identitat més gran i intens són, també, els més cohesionats i viceversa. Per a l'estudi dels moviments socials, en els quals la solidaritat i la cohesió s'han vist com a elements crucials, tant pel que fa a la seva constitució com pel seu desenvolupament i funcionament, aquest model ens dóna algunes claus de la seva gènesi.

En quart lloc, la dinàmica de manteniment d'una identitat social positiva, com hem vist, està relacionada amb la competició simbòlica per al manteniment de la distintivitat positiva. Quan en aquest procés el resultat és negatiu, apareixen les estratègies de mobilitat o de canvi social, com acabem de veure. Els grups

altament cohesionats mobilitzen més habitualment estratègies de canvi social. És fàcil veure que la motivació per a l'acció en els moviments socials podria estar arrelada en la identitat de grup o categoria, i també en la necessitat de mantenir l'esmentada identitat valorada positivament.

Finalment, en cinquè lloc, aquest model ens permet entendre la identitat com un procés. En efecte, la identitat no és una cosa que es "tingui" de manera estable i estàtica, sinó que és un procés que es construeix en la interacció amb els altres i en les dinàmiques de relació intergrupals i intercategoriales. Els canvis que es poden apreciar en els contextos socials relatius a la seva composició en termes de grups o categories, influeixen directament en la constitució de la identitat, tant dels esmentats col·lectius com dels individus que els componen. Per a l'estudi dels moviments socials, aquest aspecte processual de la identitat resulta crucial per a entendre l'adhesió i la implicació en les accions que es duen a terme.

El moviment gai i lèsbic pot resultar un exemple perfecte per a il·lustrar el que acabem de veure. Com en l'exemple del feminisme que hem vist anteriorment, aquest moviment està exercint un impacte enorme sobre les concepcions socialment dominants de la sexualitat, l'orientació sexual, els drets de les persones amb aquestes orientacions sexuals, el reconeixement gradual de les seves relacions de parella, etc. Podem veure, en aquest cas, la doble presència d'una identitat social basada en l'orientació sexual, tant com a grups específics de relació directa, com en termes de categoria social. Probablement el primer efecte aconseguit per aquests moviments hagi estat, precisament, ser visibles com una categoria social. Podríem interpretar que les fortes pressions encaminades a eliminar les diferències d'orientació sexual, la conversió d'aquests comportaments en patologies, les diferents formes d'exclusió i de discriminació social, estaven minant enormement les incipients identitats basades en la preferència sexual. Aquí es podria ubicar l'origen d'una estratègia de canvi social que fes comprensible l'emergència d'aquest moviment social en particular. El fonament de l'emergència d'aquest moviment social seria la necessitat de mantenir una distintivitat positiva i, consegüentment, una identitat social positiva.

"En l'estudi de les relacions entre grups socials dins de qualsevol societat cal que primer de tot es tinguin en compte les condicions "objectives" de la seva coexistència; és a dir, les circumstàncies econòmiques, polítiques, socials i històriques que han portat, i sovint encara determinen, les diferències entre els grups pel que fa a les seves normes de vida, a l'accés a les diferents oportunitats, com la feina o l'educació, o al tractament que reben per part dels que exerceixen el poder, l'autoritat o de vegades només la força bruta. Tanmateix, [...] aquestes condicions objectives sempre s'associen amb les "definicions subjectives" molt difoses, els estereotips i els sistemes de creences. El nostre objectiu és observar aquests aspectes subjectius diversos que afecten les relacions entre minories i majories, per tal d'avaluar la seva importància en la situació total i veure de quina manera contribueixen al model general de les relacions entre els grups. El fet de pertànyer a una minoria explica que els individus es preocupin pels requisits psicològics necessaris per a adaptar-se a la situació actual o per a fer alguna cosa per tal de canviar-la. Les adaptacions i estratègies possibles per aquest canvi són finites respecte a la quantitat i a la varietat. Aquí intentarem parlar d'algunes de les que sembla que són les més utilitzades i les més importants.

Cal tenir en compte les "definicions subjectives" en l'anàlisi general de les relacions racials o qualsevol altra relació intergrup, ja que probablement contribueixen al model d'aquestes relacions i als canvis que s'hi produeixen. Aquestes definicions subjectives, els sistemes de creences, les identifications, les estructures cognitives, els gustos i les aversions, i altres comportaments que hi estan relacionats són l'àmbit particular del psicòleg social. La psicologia social de les minories s'ha de centrar en tots aquests aspectes, sense negar que l'anàlisi de les condicions objectives del desenvolupament de les relacions socials entre grups ha de ser primer que res en el nostre intent d'entendre la naturalesa d'aquestes relacions. No obstant això, és cert que el comportament social de les persones només es pot entendre correctament si arribem a saber quelcom de les "representacions de la realitat social" subjectives que intervenen en les condicions amb què viuen els grups socials i en els efectes d'aquestes condicions en el comportament col·lectiu o individual. És com una espiral: la història i els trets contemporanis de les diferències socials, econòmiques o altres diferències entre grups socials es reflecteixen en les actituds, creences i punts de vista del món dels membres d'aquests grups. Aquests efectes "subjectius" de les condicions socials es reflecteixen al seu torn en tot el que fa la gent, en com es comporten respecte al seu propi grup o respecte a altres grups. Les formes resultants de comportament "dins el grup", "fora del grup" i "entre els grups" contribueixen, al seu torn, al present i al futur de les relacions entre els grups; i així continua. Per tant, tot i que aquí només tractarem amb un "moment congelat" del que és una situació complexa i contínuament canviant, aquest moment sovint esdevé crucial a l'hora d'afectar la forma d'allò que passarà."

H. Taifel (1978, pàg. 3)

4. Emergència, característiques i funcionament dels moviments socials

Com hem vist, l'aproximació a l'estudi dels moviments socials és molt variada i plural en enfocaments, models i teories. Entre els anys setanta i vuitanta, la teoria dominant que va atreure més atenció, i sota la qual es va realitzar el major nombre d'investigacions, va ser la teoria dels recursos per a la mobilització. El ressorgiment de les perspectives interaccionistes i construccionistes apareix cap la meitat dels anys vuitanta amb una enorme vitalitat. En aquell moment, a Europa, començava el desenvolupament i apogeu de les teories sobre els nous moviments socials. Als anys noranta, ja es produeix una important confrontació entre les perspectives de tradició interaccionista i les teories dels nous moviments socials en contra de la teoria dels recursos per a la mobilització.

Aquesta situació de confrontació fa sorgir diferents intents d'integració de les diverses perspectives o, com a mínim, d'incorporació d'aspectes d'un costat i de l'altre. Encara que no s'hauria de parlar pròpiament d'integració, alguns autors com Della Porta i Diani (1999) ofereixen una síntesi que incorpora aspectes recollits de les diferents perspectives teòriques. En el següent apartat, es reproduceix la posició d'aquests autors.

4.1. Una definició consensuada de moviment social?

D'acord amb Della Porta i Diani, es podria trobar-se determinat nombre de punts en comú entre les diferents tradicions. En concret, existeix una entesa sobre quatre característiques dels moviments socials: les xarxes informals d'interacció, les creences compartides i la solidaritat, la focalització dels conflictes i l'ús de la protesta.

1) **Xarxes informals d'interacció.** Els moviments poden ser concebuts com a xarxes d'interacció informal entre una pluralitat d'individus, grups i/o organitzacions. Les característiques d'aquestes xarxes poden variar des de les que amb prou feines tenen vincles, o els tenen molt dispersos, fins a les sòlides xarxes dels grups forts. Aquestes xarxes promouen la circulació de recursos essencials per a l'acció (informació, expertisme, recursos materials), i també sistemes més oberts de significat. Així, les xarxes contribueixen tant a crear les condicions prèvies per a la mobilització com a proporcionar el lloc apropiat per a l'elaboració de visions del món i estils de vida específics.

2) **Creences compartides i solidaritat.** Per a ser considerat com un moviment social, una col·lectivitat que interactua requereix un conjunt de creences compartides i un sentit de pertinença. En efecte, la condició per a l'existència d'un moviment social genera tant noves orientacions en aspectes ja existents com l'aparició de noves qüestions socials, i al mateix temps, contribueixen a la cre-

Lectura recomanada

En aquest llibre es pot trobar un esforç explícit d'integració de les perspectives sobre els moviments socials: **D. McAdam, J. D. McCarthy i M. Zald** (1996). *Comparative perspectives on social movements*. Cambridge: Cambridge University Press.

ació d'un vocabulari i una obertura d'idees i accions que en el passat eren desconegudes o impensables. El procés de redefinició simbòlica del que és real i del que és possible està relacionat amb l'emergència d'identitats col·lectives, entesa com una definició compartida d'un actor col·lectiu. La representació col·lectiva i els sentiments compartits permeten connectar molts dels trets i característiques dels moviments socials. Les noves identitats col·lectives i els sistemes de valors poden persistir, fins i tot, quan l'acció pública, les manifestacions i altres activitats ja no es produeixen, proporcionant al moviment certa continuïtat en el temps.

3) Acció col·lectiva focalitzada en els conflictes. Els moviments socials se centren en conflictes socials i/o culturals, és a dir, busquen promoure o oposar-se als canvis socials. Per conflicte es pot entendre una relació d'oposició entre actors que busquen el control del mateix centre d'interès. Perquè es pugui produir el conflicte social és necessari, primer que aquest sigui definit com un camp compartit en el qual els actors es perceben els uns als altres com a diferents però, alhora, relacionats per interessos i valors que tots veuen com a importants, o com interessos altament desitjats per dos o més adversaris, com sosté Touraine.

4) Ús de la protesta. Els debats sobre moviments socials, des del començament dels setanta han estat dominats per l'èmfasi en la naturalesa no institucional del seu comportament. Fins i tot ara, la idea que els moviments socials es poden distingir d'altres actors polítics per l'adopció de patrons de comportament polític "inusuals" estava bastant estesa. Alguns autors mantenen que la distinció fonamental entre els moviments i altres actors, polítics i socials, es troba entre estils convencionals de participació política (com votar o pressionar els representants polítics *-lobbying*) i la protesta pública. Encara que les protestes públiques només juguen un paper marginal en els moviments relacionats amb el canvi personal i cultural, aquest és, indubtablement, un tret distintiu dels moviments polítics. En algunes ocasions, les accions de protesta poden ser de caràcter violent, tanmateix, no es pot dir que la violència sigui un tret distintiu de tots els moviments. Seria millor veure l'ús de les tàctiques violentes i radicals, d'una banda, com a criteris per a diferenciar entre els diferents tipus de moviments, o les diferents fases en la vida del moviment, i d'una altra, com a formes d'acció amb la seva pròpia racionalitat.

Recollint tots aquests aspectes, aquests autors proposen la següent definició de Moviments socials (i en concret els de tipus polític) com:

(1) xarxes informals basades en (2) les creences i la solidaritat i que es mobilitzen sobre (3) qüestions conflictives, mitjançant (4) l'ús freqüent de diverses formes de protesta. (Della Porta i Diani, 1999)

4.2. Moviments socials i organitzacions. Criteris de diferenciació

Hi ha una enorme varietat d'usos del terme *moviments socials*, que han anat variant al llarg del temps i de les diferents disciplines que els han abordat, com has pogut veure en aquest mòdul. Aquests usos, encara que sigui simplificar-ho una mica, han passat des de considerar com a moviment social un grup o una organització promotora de canvis socials, fins a l'acceptació d'un magma d'individus, grups i organitzacions que hi participin col·lectivament i que estiguin moguts pel mateix objectiu. Aquestes diferències resulten bastant conflictives en el terreny teòric. Per exemple, un únic grup pot constituir un moviment social? Una organització política és un moviment social? Un episodi puntual de mobilització política és un moviment social? I un grup religiós o una secta? Vegem alguns criteris de diferenciació.

4.2.1. Moviments socials enfront d'organitzacions

Els moviments socials, els partits polítics i els grups d'interès (molt comuns en el sistema polític nord-americà encara que menys organitzats i visibles als països europeus) són sovint comparats considerant que encarnen diferents estils d'organització política. Tanmateix, si la definició proposada anteriorment és correcta, la diferència entre els moviments socials i aquestes o altres organitzacions, com per exemple alguns grups religiosos, no consisteix principalment ni simple en diferències en les característiques organitzacionals o patrons de conducta, sinó en el fet que els moviments socials no són organitzacions. Hi ha **xarxes d'interacció** entre diferents actors que **poden incloure** organitzacions formals o no, depenent de diferents circumstàncies. Conseqüentment, **una única organització**, malgrat els seus trets dominants, **no és un moviment social**. Sens dubte en pot formar part, però tots dos no són idèntics, ja que reflecteixen principis organitzacionals diferents.

Els grups d'interès públic (com les ONG, les associacions de diferents tipus, fundacions, o sectes etc.), no capturen realment els processos d'interacció, mitjançant els quals actors amb diferents identitats i orientacions arriben a **elaborar un sistema de valors i creences compartit i un sentit de pertinença** que excedeix els límits d'un grup o organització únics, mantenint alhora la seva especificitat i els seus trets distintius.

Els moviments són, per definició, fenòmens **fluids** i resisteixen a formes d'organització estàtica. En efecte, en les fases de formació i consolidació, preval el sentit de pertinença col·lectiu per damunt dels vincles de solidaritat i lleialtat que hi pot haver entre individus i grups específics o organitzacions. Un moviment tendeix a cremar-se quan les identitats organitzacionals comencen a dominar, o quan "sentir-se part d'això" es refereix principalment a la pròpia organització i els seus components, més que a un col·lectiu ampli de fronteres borroses.

La participació dels individus és essencial per als moviments. Una de les seves característiques és, en efecte, el sentit d'estar implicats en una empresa col·lectiva sense haver de pertànyer a cap organització específica. Estrictament parlant, **els moviments socials no tenen membres sinó participants**. La participació de l'individu, allunyada de lleialtats organitzacionals específiques, no està necessàriament limitada a un esdeveniment únic de protesta, sinó que també es troba dins de comitès o grups de treball i/o suport, i en diverses formes de reunió pública com les assemblees, els consells, etc. Això no es contraduïu amb el fet que, simultàniament, si es dóna la possibilitat, diferents tipus de persones poden donar suport a un moviment social, promovent i donant a conèixer les seves idees i els seus punts de vista en els mitjans de comunicació, en institucions, o en organitzacions polítiques, entre d'altres. Per tant, la pertinença, la participació en un moviment social, permet múltiples graus diferents, de manera que no es pot dir que existeix una única manera de participar o d'adherir-se. Tots ells, tanmateix, en la seva diversitat reforcen el sentiment de pertinença i d'identitat.

Si acceptem que els moviments socials són analíticament diferents de les organitzacions, tot i que, eventualment, poden formar-ne part, cal distingir què en forma part i què no. Qualsevol organització que compleix els requisits anteriors (interaccions amb altres actors, conflicte, identitat col·lectiva i recurs a la protesta) pot ser considerada part d'un moviment. Això es pot mantenir també per a grups més o menys institucionalitzats i, fins i tot, per a partits polítics. Però en dir que els partits polítics poden formar part dels moviments socials, el que s'està afirmant és que, sota certes condicions, alguns partits polítics poden considerar-se part d'un moviment i ser-ne reconeguts, tant per altres actors com pel públic en general. Però això seria més l'excepció que la norma, i només es dóna en els casos de partits, els orígens dels quals es troben en moviments socials, tal com succeeix per exemple als "partits verds".

4.2.2. Moviments socials, esdeveniments de protesta, coalicions, plataformes

Si els moviments socials no coincideixen amb les organitzacions, tampoc coincideixen amb altres formes d'interacció informal. En concret, els moviments socials difereixen tant dels esdeveniments de protesta poc estructurats com de les plataformes o de les coalicions polítiques. Sota quines condicions un col·lectiu o un grup de persones pot organitzar una protesta concreta i puntual? Fins a quin punt una manifestació per a sol·licitar una cosa concreta, en un context social i geogràfic específic, es pot considerar part d'un moviment social? I quan són simples actes aïllats de protesta i quan accions de moviments socials?

El criteri que marca la diferència és **la presència d'una visió del món i d'una identitat col·lectiva** que permet als participants en diversos esdeveniments de protesta col·locar la seva acció dins d'una perspectiva més àmplia. Per a poder parlar de moviments socials és necessari que episodis concrets i aïllats

siguin percebuts com a part d'una acció duradora més que no pas esdeveniments discrets, i que les persones que hi estan implicades **se sentin lligades per lligams de solidaritat i per idees compartides** amb els protagonistes de mobilitzacions anàlogues. Al nostre país trobem un bon exemple de la importància de l'elaboració simbòlica i cultural en l'evolució de l'acció col·lectiva si ens fixem en el moviment veïnal dels anys seixanta i setanta. En primer lloc, es van organitzar activitats puntuals –com les manifestacions i altres tipus de protesta– encaminades a exigir millors condicions als habitatges i als barris. Més tard, el moviment es va desenvolupar, poc a poc, com una força important, no només a nivell de les ciutats específiques on es va produir, sinó a tot l'Estat. Les seves demandes van anar, gradualment, més enllà de reivindicacions puntuals, per a convertir-se en un element crucial en l'acció política de resistència al franquisme, i en el canvi polític durant la Transició.

També s'ha de tenir en compte que, quan existeix un cert grau d'identitat col·lectiva, el sentit de pertinença pot mantenir-se, fins i tot, després que una iniciativa específica, o una campanya particular, finalitzi. La persistència d'aquests sentiments tindrà, com a mínim, dues conseqüències importants. Primer, provocarà que la mobilització torni a prendre embranzida més fàcilment en relació amb el mateix objectiu, quan hi concorrin condicions favorables. Els moviments oscil·len entre breus fases d'intensa activitat pública i llargs períodes de latència com diu Melucci (1996), en els quals prevalen les activitats relacionades amb la reflexió i el desenvolupament intel·lectual. Per exemple, la solidaritat i el sentiment d'identitat, el sentit de comunitat que comparteix idees i creences sorgits en els moviments antinuclears durant les mobilitzacions de la segona meitat dels anys setanta, es van erigir com a base per a la nova ona de protestes posteriors a l'accident de Txernobil de 1986. Segon, les representacions del món i les identitats col·lectives que es desenvolupen en un determinat període poden facilitar també el desenvolupament de nous moviments o de noves solidaritats. Un cas emblemàtic és la relació exis-

tent en molts països, com el nostre, entre els moviments de la nova esquerra dels anys setanta i els moviments polítics, ecològics i feministes que han anat apareixent posteriorment.

La referència a altres exemples de xarxes informals d'acció col·lectiva, com les plataformes o les coalicions, permet entendre millor perquè la identitat col·lectiva és una característica crucial dels moviments socials. En efecte, les coalicions i les plataformes comparteixen alguns trets amb els moviments socials, com per exemple que impliquen l'existència de conflicte i d'activitat col·lectiva. Tanmateix, la interacció i coordinació entre diferents actors es dona més a un nivell instrumental, en el sentit que els actors s'alien amb altres precisament per maximitzar els seus guanys. A diferència dels moviments socials, de les relacions que es generen a les coalicions i a les plataformes no resulta, necessàriament, la formació d'una nova identitat, ni acostumen a implicar una continuïtat més enllà dels límits de la situació conflictiva específica. I, encara menys, es produeix una definició conjunta de les qüestions de principi. Per aquestes raons, és impossible reduir els moviments socials a simples coalicions, plataformes o qualsevol altre tipus d'acció col·lectiva similar.

Un bon exemple del que s'ha comentat anteriorment el trobem en les mobilitzacions ocorregudes a Barcelona, motivades per la situació dels emigrants en situació irregular. En el cicle de protestes, s'han rebut mostres de suport i de solidaritat, i ofertes d'ajuda de tot tipus, hi ha participat tota classe de grups, organitzacions, partits polítics, sindicats i, fins i tot, institucions com l'Església, unides per uns objectius específics: la regularització dels emigrants i la modificació de la llei d'estrangeria. La defensa d'aquests immigrants va començar a partir d'unes poques persones, en general, els que s'hi trobaven més a la vora. Més tard, es van establir aliances amb altres grups i organitzacions. Però no es pot dir que com a resultat d'aquestes accions hi hagi hagut una conjunció d'identitats, la qual cosa seria un requisit fonamental per a poder-les considerar com un moviment social. Cada grup, cada organització, cada institució ha mantingut inalterat el seu ideari i la seva identitat, encara que hagin treballat conjuntament per a la millora de les condicions dels emigrants. Això no és obstacle, tanmateix, perquè les xarxes formals i informals que es van unir en aquesta oportunitat, puguin en el futur convertir-se en una base suficient per a conformar un nou moviment social.

4.3. Nous escenaris, noves subjectivitats, noves polítiques. Una nova comprensió dels moviments socials?

Global, complexitat, liquiditat, flux i xarxa són conceptes que han aparegut per tal de descriure metafòricament les societats contemporànies, a les quals acompanyen, i que, amb freqüència, comencen a substituir, progressivament, les expressions més habituals de *societat postindustrial*, *societat de la informació*, *societat del coneixement* i d'altres similars (Bauman, 2000; Urry, 2000).

Podrien aquests nous conceptes ser útils per a repensar els moviments socials? Oferirien noves perspectives per a la seva intel·ligibilitat? Serien capaços d'atrapar aquells aspectes que han quedat fora dels tractaments més habituals? En rigor, no hi ha una resposta a aquestes preguntes, però sí que hi ha un ventall de noves possibilitats a explorar.

Global és un qualificatiu que cada vegada més s'adapta millor als moviments socials. En els últims anys assistim a l'emergència de moviments que no estan localitzats estrictament en un únic lloc, sinó que ho estan en múltiples, i que no emergeixen necessàriament en sincronia amb les seves diferents localitzacions. Mes aviat són fenòmens efervescents amb marcada discontinuïtat que apareixen aquí i allà compartint objectius, encara que no sempre recursos, estratègies i modalitats. Reflexions com les de Castells (1996, 1997, 1998) sobre les múltiples interconnexions entre el local i el global, i la dualitat que mostra la mútua influència del local al global i viceversa, encaixen bé amb aquest tipus de moviments que uneixen interessos específics d'àrees localitzades i que tenen objectius a gran escala que impliquen àmplies zones geogràfiques i diverses cultures i societats. Cal pensar, per exemple, en el moviment zapatista com una de les millors il·lustracions.

La complexitat és una característica innegable de la societat. Assumir el seu caràcter complex és alguna cosa més que constatar la pràcticament infinita quantitat dels seus components (Ibáñez, 1985, 1986; Urry, 2000). Més aviat el que indica és que les dinàmiques socials no obeeixen a cap principi de caràcter mecanicista, en què sigui possible identificar la línia causal explicativa dels fenòmens que s'observen en una societat o moment donats. Al contrari, el que implica és la visió d'una societat dinàmica, molt allunyada de l'equilibri, en la qual els processos no són lineals, en què les temporalitats són diverses, i on la idea de centralitat o perifèria queda diluïda en una amalgama de processos amb contingència en la dinàmica social, però que poden estar ubicats en diverses localitzacions "descentrades". Per a l'anàlisi dels moviments socials aquesta nova comprensió de la societat és molt rellevant, ja que ajuda a entendre la dinàmica i els diversos i múltiples efectes, que provenen de zones diferents. Pensa, per exemple, que al costat de sistemes de dominació com els mercats financers, ubicats en llocs específics en el temps, però alhora amb múltiples punts de decisió, trobem pràctiques de microeconomia que generen espais d'emancipació. I que al costat de formes hegemòniques de control de la ideologia i de la informació, com les grans companyies de comunicació (grans empreses com la CNN, l'ABC, o la BBC), es troben altres com Al Yijad, o les experiències de contrainformació.

Liquiditat i fluïdesa són dos conceptes més que s'utilitzen per a la descripció de les modernes societats (Urry, 2000). En efecte, la societat pot ser vista com un fluid, com alguna cosa amb límits imprecisos, sense un punt clarament identificable d'origen o de destinació, amb velocitats de funcionament diferents, etc. John Urry ho descriu així:

"Les característiques principals d'aquests fluxos globals són les següents [...]:

- no demostren cap punt clar de partida o arribada, només un moviment o una mobilitat no-territorialitzada (més aviat rizomatosos que arbòria).
- estan canalitzats al llarg de fugides o sortides territorials que poden tapiar-los.
- són relacionals, ja que afecten productivament les relacions entre els trets espacialment canviants d'una fugida que d'altra manera no tindria cap funció.
- es mouen en determinades direccions a una certa velocitat però sense cap estat final o objectiu.
- tenen diferents propietats de viscositat i, com la sang, poden ser més gruixuts o més primers i, per tant, moure's amb diferents formes a velocitats diferents.
- es mouen segons unes temporalitats determinades, durant un minut, un dia, una setmana, un any, i així successivament.
- no sempre romanen dins les parets –es poden moure cap enfora o sortir com passa amb els glòbuls blancs de la sang a través de la "paret" de sortida cap als capil·lars cada vegada més petits.
- el poder s'escampa per mitjà d'aquests fluxos diversos cap a relacions de domini/subordinació sovint diminutes, com els capil·lars.
- el poder s'exerceix mitjançant la intersecció de diversos fluxos que treballen en diversos sentits.
- diferents fluxos es tallen espacialment en els "terrenys neutres de trobada" dels llocs passatgers de la modernitat, com per exemple, els motels dels aeroports, les estacions

de serveis, Internet, els hotels internacionals, la televisió per cable, restaurants amb comptes de despeses, etc."

J. Urry (2000, pàg. 38-39)

Els moviments socials sembla que es corresponen amb bastant exactitud amb aquesta descripció que els defineix com a fluids. Apareixen, desapareixen i reapareixen com unes ones, tenen turbulències, penetren en múltiples llocs a través de grans espais, però també de minúsculs intersticis, estan formats per una amalgama d'elements que van des de les persones als grups, a la tecnologia, a la informació (que els connota d'una característica propera a la viscositat), es mouen a velocitats diferents, tenen un origen imprecís i no se'ls pot detectar un final real ja que sempre romanen en moviment, fluïnt, per tant. La seva pròpia raó d'ésser és estar sempre en moviment.

Xarxes. Els moviments socials estan formats per xarxes. Aquesta és una característica àmpliament assumida com hem vist anteriorment. Ara bé, les xarxes, en moltes de les perspectives analitzades, tenen un caràcter rígid i permanent en què els nodes originen la mateixa xarxa i en què les pròpies xarxes es constitueixen com a causes dels moviments.

"Les xarxes són hegemòniques. Primer punt. I quan fem una anàlisi des del punt de vista de les xarxes, ajudem per tal que aquestes xarxes esdevinguin el que són. Segon punt. Què passa si ajuntem aquestes dues observacions? La resposta és que si escrivim com a analistes de xarxes el que podem estar fent, el que sovint fem és comprar i afegir força a una versió funcional de la relacionalitat. Algú que és, per dir-ho ràpidament, directivista."

J. Law (2000, pàg. 10-11)

Les noves concepcions de xarxa, com la de l'*Actor-Network Theory* (Law i Hasard, 1999), les consideren com alguna cosa una mica més dinàmica, que està definida per la mateixa relació que la forma i no tant pels elements que estan connectant. Xarxes en què els nodes són, evidentment, persones i grups, però també equipaments tecnològics, instruments, informació, i diverses classes de recursos.

"Perquè l'aproximació semiòtica ens diu que les entitats obtenen forma com a conseqüència de les relacions en què estan situades. Però això significa que també ens diu que es desenvolupen en aquestes relacions, per aquestes i mitjançant aquestes. Una conseqüència és que tot és incert i reversible, almenys com a principi. Mai no es dona en l'ordre de les coses. I aquí, tot i que els estudis de l'actor xarxa han ensepegat de vegades en un directivisme centrat i sens dubte amb gènere [...], hi ha hagut un esforç molt gran per a entendre com s'aconsegueix la durabilitat. Com és que les coses s'arriben a dur a terme (i es fan elles mateixes) cap a relacions que són relativament estables i que romanen a lloc. Com és que fan distribucions entre alt i baix, gran i petit o humà i inhumà. La realització, doncs, aquest és el segon nom, la segona història sobre la teoria de l'actor xarxa. Una realització que (de vegades) fa la durabilitat i la fixació."

J. Law (1999, pàg. 4)

No podem reduir, doncs, la noció de xarxa a una noció reificada. Si acceptem una versió més fluida i dinàmica, performativa, llavors en resulta una noció summament interessant per a la comprensió dels nous moviments socials. En efecte, les xarxes en serien un element constitutiu central, però ja no serien un determinant causal previ que explicaria la seva emergència. Es tractaria

més aviat de veure el moviment com una complexa xarxa d'elements, que està constituïda per les relacions i que construeix els nodes que la formen: persones, grups, instruments, recursos i informació.

Per a il·lustrar aquests aspectes revisats breument en aquest apartat, podem mirar el "moviment antiglobalització", o més ben dit, l'antineoliberal'. Aquest moviment és una de les efervescències contestatàries més interessants que s'han pogut observar els últims anys. Està format per una amalgama de persones, grups, col·lectius i organitzacions extraordinàriament diversa, que desenvolupa les seves activitats en múltiples llocs del planeta, amb modalitats d'acció variades, tant pel que fa a les seves característiques com a la seva durada i abast, i que és resistent a formes també plurals de dominació i subjecció. El que més ha cridat l'atenció d'aquest moviment ha estat la dificultat per a ser entès a partir dels paràmetres, no només dels models teòrics anteriors als anys seixanta i setanta, sinó també des de les perspectives aparegudes posteriorment. Si resisteix a qualsevol interpretació, en termes clàssics, del moviment obrer, també es mostra reticent a les formes de comprensió de les teories construccionistes, a les de l'acció racional i, fins i tot, a les dels nous moviments socials.

Aquestes resistències estan relacionades amb les peculiaritats que manifesta. El seu origen és difús, encara que algunes de les primeres accions que van aconseguir més ressò, com la "batalla de Seattle" acostumen a ser utilitzades com a punt de partida. La seva composició és heterogènia i va des de grups de resistència de caràcter ètnic i cultural, fins a grups de resistència en contra de companyies i d'empreses específiques, passant per lluites contra les polítiques de subjugació econòmica i política que promouen grans institucions mundials, com el Banc Mundial, el Fons Monetari Internacional, la Unió Europea, el "G8", etc., passant per alguns col·lectius de protesta contra el deute en i dels països anomenats del Tercer món, i una infinitat més. Les seves activitats es desenvolupen paral·lelament en països de tot el món i convoquen molt freqüentment a activistes de totes les nacionalitats, mentre produeixen simultàniament centenars d'accions en llocs diferents. Usen, i aquest és el tret que per a molts destaca més, les noves tecnologies de la informació com un dels recursos principals per a les interaccions, la distribució d'informació, la comunicació entre els diversos grups de persones i la defensa contra els atacs dels grups contra els quals actuen.

Doncs bé, podríem veure aquest moviment sota el prisma conceptual i metafòric que acabem d'esmentar. El moviment antineoliberal respon a totes, i cada una, de les característiques de la globalització, la complexitat, la liquiditat i les xarxes. D'una banda, la seva extensió generalitzada per tot el planeta il·lustra clarament la importància de tenir en compte les connexions entre el local i el global. La seva dinàmica respon, també, a les característiques dels sistemes complexos amb linealitats, funcionaments i conseqüències que estan en permanent estat de dinamisme, creant i destruint estructures estables, puntuals en el temps, i que apareixen i desapareixen, generant efectes a prop i lluny dels

Moviment antineoliberal

Seria més adequat denominar l'anomenat *moviment antiglobalització* com a *moviment antineoliberal*, per a evitar múltiples confusions i contradiccions, entre les quals hi ha les que s'originen en el fet que el mateix moviment té un caràcter global.

llocs on ocorren. És líquid, en tant que els seus límits són borrosos, difusos, si no és que resulten impossibles d'identificar, resulta difícil situar el seu origen, i encara més assenyalar allò que podria constituir la seva finalitat, s'estén i penetra en els espais més inversemblants dels sistemes socials i de les comunitats. Per acabar, mostra, amb particular nitidesa, la formació i evolució de xarxes dinàmiques que, generades en una multiplicitat de relacions i interaccions entre persones, grups, col·lectius, organitzacions, instruments, equips, etc., creen i sostenen un sentit d'identitat col·lectiu que, al límit, és el que li dóna la seva força i el que alimenta la seva eficàcia.

Resum

En aquest mòdul hem repassat diferents enfocaments que ens permeten identificar, conèixer, descriure i entendre els moviments socials.

En la primera part, hem repassat les aportacions de la psicologia i, en particular, de la psicologia social clàssica a l'estudi dels moviments socials. Aquestes aportacions han consistit, bàsicament, a posar de manifest la importància dels processos psicològics i psicosocials per a poder entendre els moviments, com per exemple, la percepció dels greuges, la frustració davant les condicions de vida, els processos d'influència, les normes socials, la dinàmica de grups, la motivació, la generació de valors, creences i significats compartits i la identitat.

En la segona part, hem repassat les principals aproximacions teòriques a l'estudi dels moviments. En primer lloc, hem assenyalat que els moviments són un procés social que s'ha produït en un context històric, la modernitat. També hem vist les dificultats que la ciència social ha tingut per a comprensió dels nous moviments socials apareguts des dels anys seixanta, per no adequar-se a les prescripcions que la tradició marxista havia descrit i que s'adaptaven a l'estudi del moviment obrer, i la reacció de la ciència social per mitjà de la formulació de nous punts de vista teòrics, entre els quals es troba la perspectiva interaccionista/construccionista, la teoria dels recursos per a la mobilització, la perspectiva de l'estructura d'oportunitats polítiques, i la teoria dels nous moviments socials. La perspectiva interaccionista/construccionista emfatitza la producció conjunta de significats mitjançant la interacció social, la teoria de la mobilització de recursos remarca el caràcter racional de la presa de decisions, la de l'estructura d'oportunitats polítiques la interdependència de la mobilització amb les estructures polítiques convencionals, i la teoria dels nous moviments socials indica la importància de les xarxes socials, de la producció conjunta de significats i de la identitat col·lectiva.

En la tercera part, hem repassat les aportacions que la psicologia social contemporània podria fer a l'estudi dels moviments socials. Hi hem assenyalat dues aportacions principals. D'una banda, la teoria de la influència minoritària, que permet d'entendre el procés mitjançant el qual els grups minoritaris poden exercir una influència i, per tant, induir el canvi, en els sistemes de valors, creences i comportaments dels grups majoritaris. Aquesta influència s'exerceix per la capacitat de generar un conflicte simbòlic amb la majoria que cal resoldre; quan es fa, es produeix un moviment de les posicions de la majoria cap a les de la minoria. D'altra banda, hem al·ludit a la teoria de la identitat social, segons la qual la identitat social és la consciència de pertinença a un grup o categoria, i també la valoració de l'esmentada pertinença. La necessitat de mantenir una identitat social positiva requereix garantir una distintivitat positiva de la pròpia categoria enfront de les altres. Quan l'esmentada distin-

tivitat és negativa i, per tant, la identitat social del grup o categoria també és negativa, es podrien desenvolupar estratègies de mobilització per proporcionar les bases d'una identitat positiva.

En la quarta part, hem intentat fer una síntesi de les perspectives teòriques analitzades, oferint una definició temptativa del moviment social i un cert nombre de criteris que ens permetin de distingir entre el que és i el que no és un moviment social. Els moviments socials podrien ser entesos, doncs, com a xarxes informals basades en les creences i la solidaritat, que es mobilitzen a partir de l'aparició de qüestions conflictives i mitjançant l'ús freqüent de diverses formes de protesta. Finalment, hem obert una discussió per veure l'abast que les noves teories sobre la societat, que la descriuen com a globalitzada, complexa, líquida i en xarxa, podrien tenir en l'estudi dels nous moviments socials. Hem proposat com a exemple per a aquesta exploració el moviment antineoliberal.

Activitats

Segons els criteris de l'apartat "Emergència, característiques i funcionament dels moviments socials" d'aquest mòdul, trieu un moviment social. Seleccioneu també un partit polític nacionalista i una ONG ecologista.

1. Descriviu les característiques de cada un d'ells en termes:

- a) d'objectius
- b) d'actors
- c) d'estructura organitzativa
- d) de recursos que utilitzen
- e) d'accions que realitzen

2. Construïu una taula de doble entrada, col·loqueu cada una d'aquestes característiques a la seva casella corresponent i feu-ne una comparació. Cal que reflexioneu sobre les similituds i diferències de cada un dels tres grups o col·lectius.

3. Escriviu un breu assaig argumentant les semblances i diferències que s'hi estableixen.

Exercicis d'autoavaluació

1. Quines són les principals característiques de l'aportació de la psicologia social a l'estudi dels moviments socials?

2. Amb l'emergència de nous moviments socials als anys seixanta, les ciències socials es van enfrontar al problema de no poder explicar-ne l'aparició, ni el funcionament, ni les principals característiques. Quines van ser les propostes per afrontar aquests problemes?

3. Quines són les principals característiques de la perspectiva interaccionista/construccionista per a l'estudi dels moviments socials?

4. Quines són les principals característiques de la teoria dels nous moviments socials?

5. Podeu proporcionar una definició raonada de "moviment social"?

6. Quins elements faciliten la distinció entre una organització política i un moviment social?

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. L'aportació de la psicologia social a l'estudi dels moviments socials ha estat àmplia. D'una banda, es pot dir que la psicologia social més clàssica ha posat de manifest la importància de tenir en compte els processos psicològics i psicosocials que es produeixen a l'interior dels moviments socials, i també els que es produeixen per la seva relació amb el context social. Entre altres processos, s'ha ressaltat la percepció que els participants en els moviments tenen dels greuges o injustícies que sorgeixen, el paper de la frustració davant les condicions adverses en les seves vides, la importància de la gènesi i funcionament de les normes socials, les característiques dels moviments com a grups i col·lectius socials i, per tant, la seva dinàmica grupal i el rol de la motivació a l'hora de participar-hi. També s'ha insistit en la importància de conèixer els processos de generació compartida de valors, creences i significats i, per acabar, els processos d'influència social i persuasió sobre el context social en el qual es produeix el moviment.

A més, hi ha hagut dos models teòrics que podrien oferir un alt interès per a l'estudi dels moviments. Es tracta de la teoria de la influència minoritària i de la teoria de la identitat social. La primera ofereix elements per a entendre el procés mitjançant el qual els grups minoritaris exerceixen una influència i indueixen uns canvis en els sistemes de valors, creences i comportaments dels grups majoritaris. Aquesta influència s'exerceix per la capacitat que tenen de generar un conflicte simbòlic amb la majoria; per a resoldre el conflicte, s'ha de produir un moviment de les posicions; quan aquest moviment és realitzat per la majoria cap a les posicions de la minoria, podem parlar de canvi. La teoria de la identitat social considera la identitat social com la consciència de pertinença a un grup o categoria, i també la valoració d'aquesta pertinença. La necessitat de mantenir una identitat social positiva requereix garantir una distintivitat positiva de la pròpia categoria enfront de les altres, per mitjà d'un procés continu de competència entre els grups i les categories. Quan aquesta distintivitat és negativa i, per tant, la identitat social del grup també ho és, és quan es poden desenvolupar estratègies de mobilització social per a proporcionar les bases d'una identitat positiva.

2. Encara que els dos vessants de les propostes s'allunyaven de les maneres anteriors d'explicar els moviments socials, les propostes van ser diferents als Estats Units i a Europa. Als Estats Units, on encara dominava una visió estructural-funcionalista i una consideració dels moviments socials com a accions col·lectives marginals, irracionals i resultants de les disfuncions del sistema, les propostes es van orientar a assenyalar com les tensions socials es traslladaven al comportament col·lectiu, introduint una nova visió basada en les teories de l'acció racional. Les perspectives que van originar van ser: la teoria dels recursos per a la mobilització i la de l'estructura de les oportunitats polítiques. Al mateix temps, es va produir una revitalització de la perspectiva interaccionista, generant concepcions construccionistes que se centren en la producció col·lectiva de significats.

A Europa dominava la tradició marxista, però en emergir els nous moviments es va observar que aquesta perspectiva no permetia explicar els nous moviments emergents, ni interessar-se per la seva causa. Això va fer aparèixer l'anomenada *teoria dels nous moviments socials*, que pretenia justificar les transformacions que es produïen a la base estructural dels conflictes. Aquesta teoria se centra en les lògiques d'acció basades en la política, la ideologia, la cultura, les fonts d'identitat, com l'etnicitat, el gènere o les preferències sexuals que serien les fonts principals de l'acció col·lectiva.

3. La principal característica de la perspectiva interaccionista/construccionista és la seva insistència que l'acció col·lectiva és el resultat d'un procés interactiu, definit simbòlicament, i negociat entre els seus participants, oponents i espectadors de manera continuada. Ha usat principalment el concepte de *framing* o emmarcament per a explicar els fenòmens i processos que queden delimitats pels significats compartits, i també per la seva significació a l'interior del marc. Aquests marcs interpretatius permeten als moviments socials definir el diagnòstic, és a dir, la identificació de causes, dels problemes contra els quals es dirigeix la seva acció, i també la definició de les possibles solucions. Els marcs defineixen, també, els actors del moviment social i estimulen la motivació per a la participació en el moviment. En aquesta perspectiva ocupa també un lloc rellevant la identitat, que permet de distingir l'endogrup, és a dir, els membres del propi grup, i l'exogrup, és a dir, els qui no ho són.

4. Les teories sobre els nous moviments socials tenen com a principal característica haver intentat explicar com les noves formes que ha adquirit la societat, és a dir, com els canvis produïts en les últimes dècades han fet emergir un tipus de societat diferent i característica, presentant les noves formes d'acció col·lectiva i, en particular, els nous moviments socials. Aquesta teoria relaciona els nous moviments amb l'aparició de noves formes d'organització i estructuració social, és a dir, considera que els nous moviments són respostes a la modernitat i a la postmodernitat. També és rellevant el fet que aquesta teoria ha ressaltat el paper de la identitat, en l'origen i l'evolució dels moviments socials, i també la progressiva manca de diferenciació del que és públic i del que és privat. Indica, també, la progressiva politització del

que, en èpoques anteriors, era vist com a privat, com per exemple, la sexualitat i les relacions interpersonals. També ha emfasitzat la importància que han adquirit, en la mobilització, els valors no estrictament materialistes, de manera que aquests nous moviments sembla que estan més orientats a buscar autonomia per als individus, o formes de funcionament polític més participatives, que no pas guanys o millores únicament materials.

5. Les definicions dels moviments socials són molt diverses. Això no obstant, recollint les característiques més destacades dels nous moviments socials, i recuperant les versions teòriques que veuen els moviments socials com a accions col·lectives, racionals i simbòliques, es va poder definir el moviment social com un conjunt de xarxes informals, que es basen en les creences i en la solidaritat, i que es mobilitzen a partir de l'aparició de qüestions conflictives, mitjançant l'ús freqüent de diferents formes de protesta.

6. La principal diferència és que els moviments socials no són organitzacions. Una única organització no és un moviment social. Les organitzacions polítiques poden compartir objectius amb els moviments i, fins i tot, en poden formar part. Però en tant que organitzacions, no tenen els requisits necessaris per a constituir un moviment social, com els processos d'interacció que generen significacions compartides, sistemes de valors generats col·lectivament, i el sentit de pertinença i identitat. Els moviments, a més, per la seva inestabilitat i la seva dinàmica són fenòmens fluids molt allunyats de la rigidesa pròpia de les organitzacions.

Glossari

identitat col·lectiva *f* Sentit del "nosaltres" que impulsa els moviments socials. És una definició compartida i interactiva, produïda per diversos individus (o per grups a un nivell més complex), que està relacionada amb les orientacions de la seva acció col·lectiva, i també amb el camp d'oportunitats i constriccions en què es produeix. Aquesta identitat està integrada per definicions de la situació que són compartides pels membres del grup, i que són el resultat d'un procés de negociació i ajustos molt elaborat, entre els diferents elements que estan relacionats amb les finalitats i els mitjans de l'acció col·lectiva, i també amb la seva relació amb l'entorn (Melucci, 1996).

identitat social *f* Consciència que té una persona de formar part d'un grup o categoria social, i la valoració que en fa.

influència minoritària *f* Influència que els grups minoritaris poden exercir sobre les majories en termes de canvi en les creences, els valors, les actituds i/o els comportaments, per la seva capacitat de generar conflictes simbòlics que necessiten ser solucionats.

moviment social *m* Xarxes informals basades en les creences i en la solidaritat, que es mobilitzen a partir de qüestions conflictives i mitjançant l'ús freqüent de diverses formes de protesta (della Porta i Diani, 1999).

teoria de l'estructura d'oportunitats polítiques *f* Perspectiva teòrica que considera els moviments socials com a resultat d'un augment de les oportunitats polítiques per a la mobilització a l'interior del sistema polític institucional, la qual cosa és el resultat d'una creixent vulnerabilitat dels seus oponents i del sistema polític i econòmic.

teoria dels nous moviments socials *f* Conjunt de models teòrics apareguts per intentar comprendre els nous moviments socials. Considera que l'acció està basada en la política, la ideologia i la cultura, i les fonts d'identitat, com l'etnicitat, el gènere o la sexualitat com a genuïnes fonts d'acció col·lectiva. En el marc d'aquestes teories es pensa que els actors socials no són agents que busquen guanys materials o fórmules de protecció dels aparells de l'estat, sinó que més aviat resisteixen l'expansió de la intervenció de la política i l'administració en la vida quotidiana, defensant l'autonomia personal.

teoria dels recursos per a la mobilització *f* Teoria dels moviments socials que està arrelada en els models de l'acció racional i que considera la mobilització col·lectiva com una acció racional, que és el resultat de l'anàlisi de l'acció en termes de costos i beneficis.

teoria interaccionista/construccionista *f* Teoria dels moviments socials hereva de l'interaccionisme simbòlic, que emfatitza la importància del significat que els actors socials atribueixen a les estructures socials.

Bibliografia

Adorno, T.; Frankel-Brunswick, E.; Levinson, D.; Sandford, R. (1950). *La personalidad autoritaria*. Buenos Aires: Proyección, 1965.

Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Cambridge: Polity Press.

Blumer, H. (1951). "Social movements". A: A. McClung Lee (ed.). *Principles of Psychology* (pàg. 199-220). Nova York: Barnes and Nobles.

Buechler, S. M. (2000). *Social movements in advanced capitalism. The political economy and cultural construction of social activism*. Oxford: Oxford University Press.

Cantril, H. (1941). *The social psychology of social movements*. Nova York: John Wiley & Sons, 1963.

Castells, M. (1996). *La era de la información. Economía, sociedad y cultura, Vol. I: La sociedad red*. Madrid: Alianza Editorial, 1997.

Castells, M. (1997). *La era de la información. Economía, sociedad y cultura, Vol. II: El poder de la identidad*. Madrid: Alianza Editorial, 1998.

Castells, M. (1997). *La era de la información. Economía, sociedad y cultura, Vol. III: Fin de milenio*. Madrid: Alianza Editorial, 1998.

Cook, K. S.; Fine, G.A.; House, J. S. (ed.) (1995). *Sociological perspectives on social psychology*. Londres: Allyn and Bacon.

Dalton, R. J.; Kuechler, M. (1992). *Los nuevos movimientos sociales*. València: Editorial Alfons el Magnànim.

Della Porta, D.; Diani, M. (1999). *Social movements. An introduction*. Oxford: Basil Blackwell.

Goffman, E. (1974). *Frame analysis*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.

Ibáñez, T. (1985). "'New look' en psicología social. teorías de la acción y de la auto-organización". *Documentos de Psicología Social* (Sèrie Monografías). Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.

Ibáñez, T. (1986). "Complejidad, sistemas auto-organizativos y psicología social". *Boletín de Psicología* (núm. 11, pàg. 7-24).

Ibarra, P.; Tejerina, B. (ed.) (1998). *Los movimientos sociales. Transformaciones políticas y cambio cultural*. Madrid: Trotta.

Javaloy, F. (2001). *Comportamiento colectivo y movimientos sociales. Un enfoque psicosocial*. Madrid: Prentice Hall.

Killian, L. (1964). "Los movimientos sociales". A: R. Faris (ed.). *Tratado de sociología. La vida social* (vol. 3, pàg. 461-514). Barcelona: Hispano Europea, 1976.

Klandermans, B. (1997). *The social psychology of protest*. Oxford: Basil Blackwell.

Law, J. (2000). "Networks, relations, cyborgs: On the social study of technology" (esborrany) publicat pel Centre for Social Studies and the Department of Sociology, de la Universitat de Lancaster a <http://www.lancaster.ac.uk/sociology/research/publications/papers/law-networks-relations-cyborgs.pdf>.

Law, J. (1999). "After ANT: complexity, naming and topology". A: J. Law i J. Hassard (ed.). *Actor Network Theory and after* (pàg. 1-14). Oxford: Blackwell.

Law, J.; Hassard, J. (ed.) (1999). *Actor Network Theory and after*. Oxford: Blackwell.

Laraña, E. (1999). *La construcción de los movimientos sociales*. Madrid: Alianza Editorial.

McAdam, D.; McCarthy, J. D.; Zald, M. (1996). *Comparative perspectives on social movements*. Cambridge: Cambridge University Press.

McLaughlin, B. (ed.) (1969). *Studies in Social Movements. A Social Psychological Perspective*. Nova York: The Free Press.

- Melucci, A.** (1982). *L'invenzione del presente. Movimenti, identità, bisogni individuali*. Bolonya: Il Mulino.
- Melucci, A.** (1996). *Challenging codes. Collective action in the information age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moscovici, S.** (1976). *Social influence and social change*. Londres: Academic Press [trad. al castellà: Moscovici, S. (1976). *Psicología de las minorías activas*. Madrid: Morata, 1981].
- Offe, C.** (1985). "New social movements: challenging the boundaries of institutional politics". *Social Research* (núm. 52, pàg. 817-868).
- Páez, D.; Villareal, M.; Echebarría, A.; Valencia, J.** (1988). "Representaciones Sociales y movilización colectiva: el caso del nacionalismo radical vasco". A: T. Ibáñez (ed.) (1988). *Ideologías de la vida cotidiana* (pàg. 91-146). Barcelona: Sendai.
- Snow, D. A.; Oliver, P. E.** (1995). "Social movements and collective behavior". A: K.S. Cook; G.A. Fine i J.S. House (ed.) (1995). *Sociological perspectives on social psychology* (pàg. 571-599). Londres: Allyn and Bacon.
- Striker, S.; Owens, T. J.; White, R. W.** (ed.) (2000). *Self, identity and social movements*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Tajfel, H.** (1978). *The social psychology of minorities*. Londres: Minority Rights Group.
- Tajfel, H.** (1981). *Human groups and social categories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tarrow, S.** (1994). *Power in movement: social movements, collective action and politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Toch, H.** (1965). *The social psychology of social movements*. Londres: Methuen, 1971.
- Touraine, A.** (1981). *The voice and the Eye*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Touraine, A.** (1991). *Los movimientos sociales*. Buenos Aires: Almagesto.
- Touraine, A.; Duvet, F.; Hegedus, S.; Wiewiorka, M.** (1982). *Solidarite. Analyse d'un mouvement social*. Paris: Fayard.
- Turner, J. C.** (1987). "A self-categorization theory". A: J.C. Turner; M.A. Hogg; P.J. Oakes; S.D. Reicher i M. Wetherell. *Rediscovering the social group: a self-categorization theory*. Oxford: Blackwell.
- Urry, J.** (2000). *Sociology beyond societies. Mobilities for the twenty-first century*. Londres: Routledge.